

Analiza rodne ravnopravnosti u udžbenicima katoličkog vjeronauka za osnovnu školu

Dujmović, Mara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:790228>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**ANALIZA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U UDŽBENICIMA
KATOLIČKOG VJERONAUKA ZA OSNOVNU ŠKOLU**

Diplomski rad

Mara Dujmović

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**ANALIZA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U UDŽBENICIMA KATOLIČKOG
VJERONAUKA ZA OSNOVNU ŠKOLU**

Diplomski rad

Mara Dujmović

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Širanović

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Temeljni pojmovi	2
3. Rodna ravnopravnost – legislativni okvir	4
3.1. <i>Međunarodni dokumenti</i>	4
3.2. <i>Regionalni (Europski dokumenti)</i>	5
3.3. <i>Nacionalni dokumenti</i>	7
4. Istraživanja u Republici Hrvatskoj	10
5. Analiza rodne osjetljivosti u udžbenicima katoličkog vjeronauka za osnovnu školu	13
5.1. <i>Problem, cilj i istraživačka pitanja</i>	13
5.2. <i>Uzorak istraživanja</i>	14
5.3. <i>Metoda analize</i>	14
6. Rezultati analize	17
6.1. <i>Rodna osjetljivost jezika u udžbenicima</i>	17
6.2. <i>Zastupljenost spolova u udžbenicima</i>	22
6.3. <i>Način prikaza ženskih likova u udžbenicima</i>	24
6.4. <i>Obitelj i obiteljske strukture u udžbenicima</i>	31
6.5. <i>Prikaz sadržaja koji tematiziraju rod i seksualnost</i>	34
7. Rasprava	36
8. Zaključak	37
9. Literatura	39

Analiza rodne ravnopravnosti u udžbenicima katoličkog vjeronauka za osnovnu školu

Sažetak

Analiza rodne ravnopravnosti udžbenika katoličkog vjeronauka potvrdila je rezultate ranijih istraživanja, koji su pokazali kako su različiti školski udžbenici u Republici Hrvatskoj i dalje pod utjecajem tradicionalnih patrijarhalnih vrijednosti. Navedeno vrijedi i za rezultate ove analize, koja je pokazala nesrazmjer u količini muških i ženskih likova u udžbenicima, neznatnu upotrebu rodno osjetljivog jezika te sveprisutnu heteronormativnost. Osim toga, sadržaji relevantni za rodnu osjetljivost prikazani su na način koji nije u skladu sa zakonima Republike Hrvatske niti s Istanbulskom konvencijom koju je Republika Hrvatska ratificirala. Cilj ovog istraživanja bio je doprinijeti daljnjem shvaćanju važnosti zastupljenosti rodne ravnopravnosti i rodne osjetljivosti u odgoju i obrazovanju.

Ključne riječi: rodna ravnopravnost, tradicionalne vrijednosti, rodna osjetljivost, udžbenici, obrazovanje

Analysis of gender equality in Catholic religious education textbooks for elementary school

Abstract

The analysis of gender equality in Catholic religious education textbooks confirmed the results of earlier research, which showed that various school textbooks in the Republic of Croatia are still under the influence of traditional patriarchal values. The above also applies to the results of this analysis, which showed a disproportion in the amount of male and female characters in textbooks, a slight use of gender-sensitive language, and ubiquitous heteronormativity. In addition, content relevant to gender sensitivity is presented in a way that does not comply with the laws of the Republic of Croatia or the Istanbul Convention, which the Republic of Croatia has ratified. The goal of this research was to contribute to further understanding of the importance of gender equality and gender sensitivity in education.

Key words: gender equality, traditional values, gender sensitivity, textbooks, education

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je analiza rodne ravnopravnosti u udžbenicima Katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi. Za odabir teme motivirali su me osobni angažman u borbi za ravnopravnost spolova te osobna i profesionalna želja za vlastitim doprinosom u okviru hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava, u okviru školske pedagogije te općenito u okviru pedagogije kao znanosti. Cilj ovog istraživanja je doprinijeti daljnjem shvaćanju važnosti zastupljenosti rodne ravnopravnosti i rodne osjetljivosti u odgoju i obrazovanju. Odgoj i obrazovanje trebali bi biti temeljno polazište za učenje i usvajanje najvažnijih demokratskih i ustavnih vrijednosti u svakom demokratskom društvu. S obzirom na to da su školski udžbenici jedan od temeljnih sredstava u učenju i poučavanju, kako učenicima i učenicama tako i nastavnicima i nastavnica, nužno je da svi školski udžbenici poštuju i njeguju demokratske i ustavne vrijednosti, uključujući rodnu ravnopravnost. Kao uzorak ovog istraživanja odabrani su udžbenici katoličkog vjeronauka jer se većina ranijih istraživanja, diplomskih ili završnih radova koji su analizirali rodnu ravnopravnost u udžbenicima provela na društvenim ili prirodoslovnim predmetima poput povijesti ili biologije. Iz tog razloga, u ovome istraživanju cilj je bio obuhvatiti novu dimenziju analize rodne ravnopravnosti u udžbenicima, odnosno analizirati rodnu ravnopravnost u izbornome, religijskome predmetu u školama. Naime, katolički vjeronauk službeno jest izborni predmet u školama, ali u praksi ga pohađa veliki udio učenika i učenica te su stoga udžbenici Katoličkog vjeronauka u širokoj upotrebi. Prema podacima iz 2016. godine koje navodi Večernji list¹, katolički vjeronauk pohađa 86 % učenika i učenica u Republici Hrvatskoj, a od toga 291.464 djece u osnovnim školama te 133.070 učenika i učenica u srednjim školama. Nadalje, prema novijim podacima iz 2018. godine koje navodi Tportal², a podaci su dobiveni od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja, 90,32 % djece u Republici Hrvatskoj pohađa nastavu Katoličkog vjeronauka. Navedeni podaci potvrđuju da su udžbenici katoličkog vjeronauka doista u širokoj upotrebi te da ih koristi veliki broj djece u Republici Hrvatskoj. Dosadašnja istraživanja rodne ravnopravnosti i rodne osjetljivosti različitih školskih udžbenika u Republici Hrvatskoj pokazali su poražavajuće rezultate³, koji se svode na zaključak da rodna ravnopravnost i rodna osjetljivost u

¹ Izvor: <https://www.vecernji.hr/vijesti/katolicki-vjeronauk-pohada-86-daka-1130429>

² Izvor: https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/crkva-tvrdi-da-broj-djece-na-vjeronauku-u-skolama-opada-je-li-to-bas-tako-imamo-podatke-foto-20181002?meta_refresh=1

³ Navedena istraživanja bit će ukratko prikazana u poglavlju 4.

obrazovnoj praksi Republike Hrvatske još uvijek nisu realizirane kako treba te se uvelike zanemaruju njihove zakonske i ustavne odredbe. Analiza rodne ravnopravnosti u udžbenicima Katoličkog vjeronauka provest će se metodom analize sadržaja, kombinacijom kvalitativne i kvantitativne istraživačke metode, prema zadanom analitičkom okviru. Analitički okvir kreiran je samostalno, s inspiracijom drugih dostupnih analitičkih okvira koji će biti navedeni u popisu literature. Udžbenici Katoličkog vjeronauka koji će se analizirati su udžbenici najnovijih izdanja te su u trenutnoj uporabi u osnovnim školama u Hrvatskoj. Udžbenici će biti navedeni unutar poglavlja *Uzorak istraživanja*.

2. Temeljni pojmovi

Rod, spol, rodna ravnopravnost, rodni stereotipi, rodne uloge, rodna osjetljivost, rodna binarnost, rodna osjetljivost jezika⁴, diskriminacija prema spolu.

Prema Istanbulske konvenciji, *rod* je društvena konstrukcija, a *spol* biološka konstrukcija. *Rod* se temelji na dva spola, muškom i ženskom, a čine ga društveno konstruirane uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje određeno društvo smatra primjerenim za žene i muškarce (Istanbulska konvencija, 2014).

Rodna ravnopravnost označava jednaku prisutnost žena i muškaraca u svim područjima javnog i privatnog života, posjedovanje jednakog statusa i jednakih mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednake koristi od ostvarenih rezultata (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 5).

Rodni stereotipi su „unaprijed stvoreni društveni i kulturni obrasci ili predodžbe, prema kojima se ženama i muškarcima pripisuju osobine i uloge utvrđene i ograničene njihovim spolom” (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018, str. 16). *Rodni stereotipi* „predstavljaju ozbiljnu prepreku postizanju stvarne ravnopravnosti spolova te potiču diskriminaciju na temelju spola. Takvi stereotipi mogu sputavati razvoj prirodnih talenata i sposobnosti djevojčica i dječaka, žena i muškaraca, njihove obrazovne i profesionalne sklonosti i iskustva, kao i općenito njihove životne prilike” (Strategija za

⁴ Definicije za rodnu osjetljivost jezika u potpunosti su preuzete iz istraživanja Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova; „Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovnu i srednju školu” iz 2012. godine.

ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018, str. 16). *Rodni stereotipi* „posljedica su i uzrok duboko ukorijenjenih stavova, vrijednosti, normi i predrasuda. Služe za opravdavanje i održavanje povijesnih odnosa u kojima muškarci imaju prevlast nad ženama, kao i seksističkih stavova koji priječe napredovanje ravnopravnosti spolova” (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018, str. 16). *Rodni stereotipi* imaju negativan utjecaj na oba spola. Stereotipi koji zahvaćaju muškarce i dječake također su posljedica duboko ukorijenjenih patrijarhalnih stavova, vrijednosti, normi i predrasuda (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018). „Hegemonijska muževnost čimbenik je koji pridonosi održavanju i jačanju rodni stereotipa koji, pak, pridonose seksističkom govoru mržnje i predrasudama protiv muškaraca i dječaka koji odstupaju od prevladavajućih predodžbi o muževnosti. Društvene percepcije i medijski prikazi mogu jačati rodne stereotipe. Oni uključuju percepcije o tome kako bi žene odnosno muškarci trebali izgledati, kako bi se trebali ponašati, koje bi karijere trebali odabrati i koje bi kućanske poslove trebali obavljati” (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018, str. 16).

Rodne uloge su „skup očekivanih postupaka i ponašanja koji je povezan s činjenicom – i unaprijed računa na nju – je li osoba muškarac ili žena, i to na način kako je opisano u pojmu “društveni ugovor zasnovan na spolu/rodu”. To je skup kako nevidljivih tako i jasno izraženih pravila koja upravljaju rodnim odnosima te dodjeljuju različite poslove i vrijednosti, odgovornosti i dužnosti muškarcima i ženama, a izražavaju se na tri razine: razini kulturne nadgradnje – kroz norme i vrijednosti u društvu, na razini institucija – blagostanja obitelji, obrazovnom sustavu i sustavu zapošljavanja itd., te na razini socijalizacijskih procesa, poglavito u obitelji” (Pojmovnik rodne terminologije, 2007, str. 78).

Rodna osjetljivost podrazumijeva „pristup koji je usmjeren spram roda i/ili uzima u obzir rodnu dimenziju. Rodna dimenzija ističe rodne značajke, označava ili signalizira razliku u pristupu, tumačenju ili artikulaciji spolne/rodne problematike ili određenog spola/roda u njegovoj kontekstualizaciji”(Pojmovnik rodne terminologije, 2007, str. 74).

Rodna binarnost je „društveno konstruiran sistem koji rod vidi kao opreku dvije kategorije, “muško” i “žensko”, i odbija postojanje ijednog drugog roda. Binarni sistem

roda netočan je jer ne uključuje raznolikost rodnih identiteta i rodnih ekspresija svih osoba. Binarni sistem roda ugnjetava sve pojedince koji se ne konformiraju dominantnim društvenim rodnim normama.” (Dugine obitelji, Terminologija)

Diskriminacija na temelju spola „označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, uživanja ili korištenja ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom i svakom drugom području života” (Zakon o ravnopravnosti spolova, članak 6(1)).

Rodna osjetljivost jezika „očituje se u uporabi muškog i ženskog roda riječi kad to kontekst teksta zahtijeva, npr.: „Ponovi sa svojim/svojom nastavnikom/nastavnicom gradivo koje si učio/učila u prošloj školskoj godini“ (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2012, str. 9).

Rodno neosjetljiv jezik „očituje se u slučajevima kad se riječi navode samo u jednom rodu“ (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2012, str. 9).

Rodno neutralan jezik podrazumijeva korištenje imenica srednjeg roda ili neutralnih izraza kod kojih nije definirano na koji se spol odnose, tj. odnose se na oba spola: npr. korištenje riječi osoba ili obraćanje učenicima i učenicama u infinitivu: pročitaj, navedi, usporedi i slično“ (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2012, str. 9).

3. Rodna ravnopravnost – legislativni okvir

3.1. Međunarodni dokumenti

Ujedinjeni Narodi su još 1948. godine Općom deklaracijom o ljudskim pravima definirali ravnopravnost spolova kao temeljno načelo ljudskih prava. To je bio prvi dokument koji je pokrenuo ideju ljudskih prava općenito te se smatra sveobuhvatnim instrumentom zaštite ljudskih prava. Opća deklaracija o ljudskim pravima temelj je za sve kasnije dokumente koji su relevantni za pitanje ljudskih prava. Nadalje, jedan od najvažnijih dokumenata koji reguliraju rodnu ravnopravnost jest Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, koju je 1979. godine usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda.

1981. godine je uspostavljena i ratificirana od strane 189 država. Konvencijom se definira diskriminacija žena te se navode konkretni zahtjevi za uklanjanje i suzbijanje diskriminacije žena (Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, 1979). Države koje su ratificirale Konvenciju obvezale su se ispuniti sve njezine zahtjeve i aktivno provoditi politiku uklanjanja diskriminacije žena prema svakoj osnovi (Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, 1979). Osim navedenog dokumenta, također je važna Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju koju je 1960. usvojila Opća konferencija Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu. U ovoj je Konvenciji definirano značenje diskriminacije po različitim osnovama, uključujući diskriminaciju po spolu, te su definirani načini na koje se ona može pojavljivati unutar sustava odgoja i obrazovanja. Države stranke su se Konvencijom obvezale ukinuti svaki mogući oblik diskriminacije unutar sustava odgoja i obrazovanja, uključujući ukidanje zakona i odredbi koji diskriminaciju omogućavaju (Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju, 1960). Ujedinjeni narodi 1989. godine usvojili su Konvenciju o pravima djeteta. Konvencija o pravima djeteta definirala je dječja prava i odredila obaveze koje države trebaju ispuniti kako bi sva djeca uspješno mogla ostvarivati sva svoja prava i mogućnosti. U Konvenciji je navedeno kako nijedno dijete ne smije biti podvrgnuto diskriminaciji prema bilo kojoj osnovi, uključujući diskriminaciju prema spolu (Konvencija o pravima djeteta, 1989). Konvencija je stupila na snagu 1990. godine nakon što ju je ratificiralo 196 država svijeta, uključujući i Republiku Hrvatsku.

3.2.Regionalni (Europski dokumenti)

1950. godine Vijeće Europe usvojilo je dokument Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a stupio je na snagu 1953. godine. U Konvenciji su definirana ljudska prava i slobode te način njihove zaštite. Osim toga, Konvencijom je ustanovljen Europski sud za ljudska prava koji ima zadaću osigurati da države provode obveze propisane Konvencijom (Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, 1950, članak 19). S obzirom na to da je Republika Hrvatska ratificirala Konvenciju 1997. godine, Konvencija predstavlja dio njezinog unutarnjeg pravnog poretka, sukladno članku 141.

Ustava Republike Hrvatske.⁵ Također vrlo važan dokument kojim se uređuje pitanje rodne ravnopravnosti je Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, poznatija kao Istanbulska konvencija. 2014. godine usvojilo ju je Vijeće Europe, a do danas ju je ratificiralo 28 država uključujući Republiku Hrvatsku. Svrha Istanbulske konvencije je „spriječiti nasilje nad ženama i zaštititi žene od svih oblika nasilja, pridonijeti suzbijanju svih oblika diskriminacije žena i promicati punu ravnopravnost žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena” (Istanbulska konvencija, 2014, str. 7). Također, svrha Konvencije je „izraditi sveobuhvatni okvir, politike i mjere za zaštitu i pomoć svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, promicati međunarodnu suradnju radi suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u obitelji te pružiti potporu i pomoć organizacijama i tijelima nadležnim za provedbu zakona učinkovitom suradnjom radi usvajanja sveobuhvatnog pristupa suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji” (Istanbulska konvencija, 2014, str. 7). Konvencijom se definirao rod kao pojam⁶ te je određena razlika između roda kao društvenog konstrukta i spola kao biološke kategorije. Također, Istanbulska konvencija definirala je strukturalnu narav nasilja nad ženama i imenovala ga rodno utemeljenim nasiljem (Istanbulska konvencija, 2014). Konkretnije, Konvencija pojašnjava kako je nasilje nad ženama jedan od socijalnih mehanizama kojima se žene prisilno stavlja u podređen položaj u odnosu na muškarce, stoga je ono po naravi rodno utemeljeno (Istanbulska konvencija, 2014).

Vijeće Europe je 2012. godine pokrenulo Transverzalni program na području ravnopravnosti spolova. Cilj tog programa bio je povećati utjecaj i vidljivost instrumenata ravnopravnosti spolova te osigurati njihovu provedbu u državama članicama (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018). Rezultat tog programa bila je prva Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2014. do 2017. Spomenuta Strategija proširena je 2018. godine, kada je Vijeće Europe donijelo Strategiju za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023. U Strategiji je navedeno 6 ciljeva kojima se nastoji postići ravnopravnost spolova: 1) sprečavanje i borba protiv rodni stereotipa i seksizma, 2) sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, 3) osiguravanje ravnopravnog pristupa žena pravosuđu, 4) postizanje ravnoteže

⁵ Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava. Dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/konvencija-437/437> (23.3.2023.)

⁶ Definicija pojma nalazi se u poglavlju 2 „Temeljni pojmovi.”

u zastupljenosti žena i muškaraca pri donošenju odluka u političkom i javnom sektoru, 5) zaštita prava žena i djevojčica migrantica, izbjeglica i tražiteljica azila i 6) uvođenje načela ravnopravnosti spolova u cjelokupnu politiku i mjere (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018). Opći cilj Strategije za ravnopravnost spolova je učinkovita realizacija ravnopravnosti spolova te osnaživanje žena i muškaraca u državama članicama Vijeća Europe (Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023., 2018).

Jednako važan dokument za spomenuti jest Strategija za rodnu ravnopravnost, koju je donijela Europska komisija 2020. godine, za razdoblje od 2020. do 2025. godine. Strategijom se željelo uokviriti rad Europske komisije na rodnoj ravnopravnosti te donijeti ciljeve i politike kojom će se ona uspješno ostvarivati u razdoblju od 2020. do 2025. godine u svim područjima života i djelovanja (Strategija za rodnu ravnopravnost 2020.-2025., 2020). Provedba Strategije osmišljena je kao dvojni pristup; provođenje ciljanih mjera za postizanje rodne ravnopravnosti te u isto vrijeme jačanje rodno osviještene politike (Strategija za rodnu ravnopravnost 2020.-2025., 2020). Kao ciljevi navedeni su: 1) sloboda od nasilja i stereotipa, 2) uspjeh u rodno ravnopravnom gospodarstvu, 3) ravnopravnost u vodećim položajima u svim područjima društva, 4) rodno osviještena politika i intersekcionalna perspektiva u politikama EU-a, 5) financiranje mjera za napredak u rodnoj ravnopravnosti u EU-u te 6) zauzimanje za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena diljem svijeta. (Strategija za rodnu ravnopravnost 2020.-2025., 2020).

3.3. Nacionalni dokumenti

Kada govorimo o nacionalnim dokumentima relevantnima za rodnu ravnopravnost, najvažnije je spomenuti Ustav Republike Hrvatske, kao opći pravni akt u državi, s najvišom pravnom snagom. Prema Ustavu Republike Hrvatske ravnopravnost spolova jedna je od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i uz druge najviše vrednote čini temelj za tumačenje Ustava. Osim Ustava važno je spomenuti još nekoliko nacionalnih zakona koji definiraju i štite rodnu ravnopravnost. Zakon o suzbijanju diskriminacije osigurava zaštitu i promicanje jednakosti kao najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske (Zakon o suzbijanju diskriminacije, 2008). Konkretnije,

osigurava stvaranje pretpostavki za ostvarivanje jednakih mogućnosti i zaštitu od diskriminacije na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije (Zakon o suzbijanju diskriminacije, 2008, članak 1). Od jednake važnosti je i Zakon o ravnopravnosti spolova, koji utvrđuje opće osnove za zaštitu i promicanje ravnopravnosti spolova kao temeljne vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, te definira i uređuje način zaštite od diskriminacije na temelju spola i stvaranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 1). Zakon o ravnopravnosti spolova također određuje mjere kojima se rodna ravnopravnost treba osiguravati u obrazovanju. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova, sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova predstavljaju integralni dio predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja te visokoškolskog obrazovanja, kao i cjeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, te uključuju pripremu oba spola za aktivno i ravnopravno sudjelovanje na svim područjima života (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 14(1)). U Zakonu je navedeno kako obrazovni sadržaji trebaju promicati nediskriminacijska znanja o ženama i muškarcima, uklanjati neravnopravnost spolova i rodni stereotipa u obrazovanju na svim razinama, kao i uvažavati rodne aspekte u svim obrazovnim područjima (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 14(3)). Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima određuje konkretne smjernice za provedbu rodne ravnopravnosti u udžbenicima i obrazovnim materijalima. Prema Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima, sadržaj udžbenika i drugih obrazovnih materijala ne smije biti protivan Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka, koji se posebno odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 2018, članak 5(2)). Također, u Zakonu je navedeno kako znanstveni, pedagoški, psihološki, didaktičko-metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički zahtjevi za izradu udžbenika predstavljaju udžbenički standard, a utvrđuju se pravilnikom koji donosi ministar obrazovanja (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima, 2018, članak 3(6)). Pravilnik čine dokumenti

Udžbenički standard i Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. Prema Udžbeničkom standardu, etički zahtjevi udžbenika podrazumijevaju jednaki omjer ilustracija likova obaju spolova, služenje imenicama obaju rodova, osobito u imenovanju strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja, ne narušavajući pritom komunikacijsku razinu i prirodnost hrvatskoga jezika (Udžbenički standard, 2.4.(e)). Osim navedenih zakona i dokumenata, potrebno je izdvojiti i Nacionalni plan za ravnopravnost spolova, koji daje okvir praktične realizacije prava žena u Republici Hrvatskoj. Nacionalni plan ili politika za ravnopravnost spolova strateški je akt Vlade Republike Hrvatske kojim se definiraju i uspostavljaju posebni ciljevi kojima se promiče i uspostavlja ravnopravnost spolova (Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine, 2023). Novi Nacionalni plan nastavlja se na tri prethodna strateška dokumenta u ovom području koji su doneseni u razdoblju od 2001. godine, a posebno na Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine (Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine, 2023, str. 3). Novi Nacionalni plan sadrži šest ciljeva kojima se nastoji promicati i uspostavljati ravnopravnost spolova. Unutar tih šest ciljeva, za potrebe ovog rada najvažniji je četvrti po redu; „Povećati osjetljivost sustava odgoja i obrazovanja (ranog, predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog) za pitanja ravnopravnosti spolova i nestereotipne odabire programa obrazovanja na svim razinama” (Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine, 2023, str. 49). Za ostvarivanje tog cilja navedeno je nekoliko mjera. Navedene mjere uključuju „motiviranje i poticanje učenika i učenica da buduće obrazovne putove i profesionalna usmjerenja odabiru neopterećeni rodnim stereotipima, te uključuju provođenje Deklaracije o posvećenosti pitanju žena u digitalnom svijetu” (Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine, 2023, str. 49). Od 2025. do 2027. godine predviđeno je uvođenje Obrazovanja odraslih za nove tehnologije, „Upskilling” i uklanjanje stereotipnih ponašanja u obrazovanju (Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine, 2023).

Zaključno, načelo rodne ravnopravnosti u Republici je Hrvatskoj jasno definirano i zakonski regulirano. Unatoč tome, u praksi nalazimo puno primjera gdje se rodna ravnopravnost ne poštuje i ne provodi. Takva praksa vidljiva je i u obrazovanju, konkretnije u udžbenicima, za koje različita istraživanja pokazuju da nisu u skladu sa

zakonskim odredbama po pitanju rodne ravnopravnosti. Dosadašnji rezultati različitih analiza rodne osjetljivosti udžbenika u Republici Hrvatskoj pokazatelj su da Republika Hrvatska ima pred sobom još veliki put do ostvarivanja rodne ravnopravnosti u svojem obrazovanju, ali i društvu općenito.

4. Istraživanja u Republici Hrvatskoj

Autorica Baranović je 2000. godine provela istraživanje „Slika žene u udžbenicima književnosti” u kojima se analizirala rodna osjetljivost udžbenika iz književnosti za osnovnu i srednju školu. Rezultati su pokazali da su žene podzastupljene kao autorice tekstova i priloga te da su također podzastupljene kao likovi u tekstovima i ilustracijama (Baranović, 2000). Nadalje, prikaz vrijednosti, obiteljskih i profesionalnih uloga likova u udžbenicima podliježe rodnom stereotipima. Uloga žene kao majke dominira u prikazima likova žena u udžbenicima te se ženama najviše dodjeljuju uloge vladarice (kraljice iz bajki i priča, ne stvarne vladarice), učiteljice, prodavačice i spremačice, dok se muškarcima dodjeljuju uloge državnika, vladara (stvarnih vladara, poput povijesnih kraljeva, kneževa i banova) i političara (Baranović, 2000). Žene se u udžbenicima prikazuju kao osjećajne i nježne, a muškarce kao hrabre i ambiciozne. Prikazanim ženama je u udžbenicima najvažnija vrijednost imati djecu, a muškarcima je najvažnije domoljublje (Baranović, 2000). Autorica zaključuje kako udžbenici iz književnosti uvelike diskriminiraju žene i skloni su njegovanju tradicionalnog patrijarhalnog odnosa prema ženama. Osim toga, autorica smatra kako udžbenici ovakvim načinom prikaza žena njeguju diskriminacijski model odgoja mladih za spolne uloge (Baranović, 2000).

Autorica Baranović, zajedno s još nekoliko autora, deset godina kasnije provela je još jedno istraživanje rodne osjetljivosti čitanki iz hrvatskog jezika za osnovnu školu. Rezultati se nisu puno razlikovali od istraživanja iz 2000. godine. Analiza tekstova i ilustracija u čitankama pokazali su veliki nesrazmjer u zastupljenosti muških i ženskih likova, pri čemu dominiraju muški likovi. U povijesnim dokumentima koji stoje uz osnovne tekstove žene se rijetko spominje, kao da nisu imale nikakvu ulogu u povijesti književnosti (Baranović i sur., 2010). Likovi u udžbenicima prikazani su na rodno stereotipan način, slično kao i u prethodnom istraživanju, u kontekstu osobina, vrijednosti, obiteljskih i profesionalnih uloga. Ženske likove se pretežito veže uz obiteljsku ulogu,

ulogu majke, a analizirane čitanke uopće ne spominju ili rijetko spominju izvanbračnu zajednicu i obitelji s razvedenim roditeljima.

2012. Maroević Kulaga je provela istraživanje rodne osjetljivosti katoličkog dječjeg mjesečnika „Mali koncil”. Rezultati istraživanja su pokazali kako u pričama i naslovima priča brojčano uvelike dominiraju muški likovi te da muški likovi dominiraju kao protagonisti priča. Kada se govori o psihosocijalnim osobinama, likovi u tom kontekstu najčešće podliježu rodnim stereotipima, s tim da je u nekim dijelovima zamjetno smanjenje rodno stereotipnog prikaza likova, ali to više vrijedi za muške likove (Maroević Kulaga, 2012). Primjerice, za muške likove se može pronaći više primjera u kojima izlaze iz tradicionalnih okvira osobina i pridaju im se osobine poput „brižan”, „emotivan” i „služi drugima”, ali ženski likovi samo u nekoliko analiziranih priča izlaze iz tradicionalnog okvira ponašanja (Maroević Kulaga, 2012). Nadalje, uz ženske likove se pretežito vežu obitelj i obiteljske uloge, za razliku od muških likova koji osim što su brojčano dominantniji, također imaju zanimljivije uloge u pričama te imaju i veći izbor zanimanja i interesa (Maroević Kulaga, 2012). U slikama i ilustracijama također brojčano dominiraju muški likovi. Jedini aspekt analize u kojemu brojčano dominiraju žene je autorstvo priča. Od dvadeset analiziranih priča samo su tri napisali autori, a sve ostale priče su napisale dvije autorice. Autorica ovog istraživanja zaključuje da su autorice analiziranih priča također pod utjecajem rodnih stereotipa, s obzirom na to da su ih uvelike koristile u sadržajima analiziranih udžbenika (Maroević Kulaga, 2012).

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova⁷ 2012. analizirala je rodnu osjetljivost udžbenika katoličkog, islamskog i pravoslavnog vjeronauka za osnovnu i srednju školu. Rezultati su pokazali da na slikama i ilustracijama brojčano dominira muški spol; sveukupna zastupljenost ženskih likova na slikama i ilustracijama iznosi samo 24%, s tim da je u udžbenicima katoličkog vjeronauka veći udio žena nego u udžbenicima islamskog i pravoslavnog vjeronauka (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Također, 91% slika i ilustracija prikazuje religijske likove muškog spola

⁷ Institucionalno tijelo osnovano 2003. godine radi osiguranja provedbe Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 116/03) kojim je propisan način imenovanja, djelokrug rada i ovlasti tog tijela (čl. 19.-25.) (Pojmovnik rodne terminologije, 2007, str. 57).

(Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Kada se govori o zastupljenosti spolova u tekstovima, također dominira muški spol (87%) naspram ženskog spola (13%) (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Pravobraniteljica navodi kako u ovom kontekstu gotovo nema razlike između katoličkih, islamskih i pravoslavnih udžbenika (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Analizirala se i rodna osjetljivost te rodna neutralnost jezika u udžbenicima. Pravobraniteljica rodno osjetljiv jezik definira kao uporabu muškog i ženskog roda riječi kad to kontekst teksta zahtijeva, npr.: „Ponovi sa svojim/svojom nastavnikom/nastavnicom gradivo koje si učio/učila u prošloj školskoj godini“ (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012, str. 9). Rodno neutralan jezik definira kao korištenje imenica srednjeg roda ili neutralnih izraza kod kojih nije definirano na koji se spol odnose, tj. odnose se na oba spola: npr. korištenje riječi osoba ili obraćanje učenicima i učenicama u infinitivu: „pročitaj, navedi, usporedi i sl.“ (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012, str. 9). Analiza je pokazala da se u 30% udžbenika u potpunosti koristi rodno osjetljiv jezik, a da se rodno neutralan jezik koristi u 27% udžbenika. U 10% udžbenika koristi se isključivo rodno neosjetljiv jezik, ali pritom je važno naglasiti da su svi primjeri rodno neosjetljivog jezika „u korist” muškog roda. Konkretnije, u svim primjerima rodno neosjetljivog jezika nalaze se imenice napisane isključivo u muškom rodu, nema primjera rodno neosjetljivog jezika gdje su imenice napisane isključivo u ženskom rodu (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Udžbenici pravoslavnog vjeronauka koriste isključivo rodno neutralan jezik (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Pravobraniteljica je i kvalitativno analizirala pojedine primjere tekstova i ilustracija iz svakog udžbenika te određivala u kojoj su oni mjeri afirmativni, u kojoj mjeri neutralni te u kojoj mjeri diskriminirajući u odnosu na aspekt rodne ravnopravnosti. Rezultati su pokazali da se najviše afirmativnih sadržaja nalazi u udžbenicima katoličkog vjeronauka, ali u isto vrijeme i najviše diskriminirajućih sadržaja (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Primjerice, u udžbeniku za 2. razred osnovne škole „Rastimo u zahvalnosti” katoličkog vjeronauka afirmativan primjer je fotografija koja prikazuje djevojčicu i dječaka različitih rasa zagrljene, iznad koje je natpis „Različiti smo, a ipak nas mnogo toga povezuje”. Pravobraniteljica je to

interpretirala kao primjer koji odaje dojam sinergije i zajedništva (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012). Primjer jednog diskriminirajućeg sadržaja iz udžbenika za 2. razred srednje škole katoličkog vjeronauka „Odvažni svjedoci” je tekst u kojemu se sugerira da će svaka žena prihvatiti ispriku partnera koji se ne ponaša lijepo prema njoj jednim buketom cvijeća. Izvoran tekst: „Kad suživot u obitelji postane teško podnošljiv, postavlja se pitanje: može li se štogod učiniti što bi smanjilo napetost i unijelo malo vedrine? Evo nekoliko nasumce odabranih prijedloga kao poziva da se odabere novi stil, možda štogod nepredvidivo, kako bi se u kući počelo lakše disati. (...) Ako tata zapostavlja mamu, naručite kod cvjećara za nju buket s popratnim pozdravom. Vidjet ćete da će razgovarati, a vi čuvajte tajnu” (Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, 2012, str. 21).

Iako se u Pravobraniteljičinom istraživanju rodne ravnopravnosti u udžbenicima vjeronauka može pronaći puno pozitivnih primjera koji su u skladu s načelima i zakonima rodne ravnopravnosti, i dalje je prisutno puno negativnih primjera koji su zabrinjavajući. Preveliki je broj primjera u kojima se žene prikazuje na vrlo patrijarhalan način i stavlja ih se u tradicionalne okvire ponašanja. Takav je prikaz žena u udžbenicima koje učenici i učenice koriste od rane dobi vrlo problematičan jer udžbenici imaju veliku ulogu u prenošenju znanja i načina shvaćanja tog istog znanja. To može dodatno doprinijeti usvajanju rodni uloga kod djevojčica i dječaka te jačanju tradicionalnih okvira ponašanja. Društveno nametnute rodne uloge djevojčice i dječake mogu samo sputavati i obeshrabrivati u njihovom daljnjem životu i razvoju.

5. Analiza rodne osjetljivosti u udžbenicima katoličkog vjeronauka za osnovnu školu

5.1. Problem, cilj i istraživačka pitanja

Istraživački problemi u središtu ovog istraživanja su (pod)zastupljenost žena i ženskih likova u školskim udžbenicima u Republici Hrvatskoj te rodna (ne)osjetljivost u načinu prikaza sadržaja u školskim udžbenicima u Republici Hrvatskoj. Cilj ovog istraživanja je definirati jesu li udžbenici katoličkog vjeronauka za osnovnu školu utemeljeni na načelu rodne ravnopravnosti. Analiza će odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kakva je rodna osjetljivost jezika unutar udžbenika?
2. Koliko su žene, odnosno ženski likovi zastupljeni na slikama u udžbenicima?
3. Podliježu li prikazi ženskih i muških likova rodnim ulogama i rodnim stereotipima?
4. Na koji način udžbenici pristupaju sadržajima relevantnima za rodnu osjetljivost (npr. rod i seksualnost)?
5. Kakav je prikaz obitelji u udžbenicima? Ima li prikaza različitih struktura obitelji (npr. osim tradicionalne strukture obitelji)?

5.2. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja čini 8 udžbenika katoličkog vjeronauka za osnovnu školu koji su u trenutnoj uporabi u Republici Hrvatskoj. To su udžbenici: U Božjoj ljubavi 1 (udžbenik za 1. razred), U prijateljstvu s Bogom (udžbenik za 2. razred), U ljubavi i pomirenju (udžbenik za 3. razred), Darovi vjere i zajedništva (udžbenik za 4. razred), Učitelju, gdje stanuješ? (Udžbenik za 5. razred), Biram slobodu (udžbenik za 6. razred), Neka je Bog prvi (udžbenik za 7. razred) i Ukorak s Isusom (udžbenik za 8. razred).⁸ Analiza neće uključivati udžbenike za srednju školu. Razlog tome je što veći broj djece pohađa katolički vjeronauk u osnovnim školama⁹ nego što je to slučaj u srednjim školama, a cilj je bio analizirati sadržaj koji je u većoj upotrebi. Udžbenici za 1. i 2. razred su udžbenici nakladnika Glas Koncila, a udžbenici od 3. do 8. razreda su udžbenici nakladnika Kršćanska Sadašnjost. Prema dobivenim informacijama, Kršćanska Sadašnjost nema vlastite udžbenike za 1. i 2. razred osnovne škole, stoga se analiza provela na svih 8 udžbenika, bez obzira na različite nakladnike.

5.3. Metoda analize

Za potrebe ovog istraživanja korištena je metoda analize sadržaja. Autor Krippendorf (2004) metodu analize sadržaja definira kao istraživačku metodu kojom se izvode valjani i provjerljivi zaključci iz analiziranih tekstova ili drugih materijala za određenu svrhu ili kontekst (Krippendorf, 2004). Najveća značajka metode analize sadržaja jest replikabilnost ili ponovljivost, što ujedno čini rezultate provedenog istraživanja valjanima (Krippendorf, 2004). Navedeno znači da bez obzira na to koliko se puta analizira isti sadržaj, uvijek moraju biti dobiveni jednaki rezultati. Za razliku od autora Berelsona

⁸ Informacija o trenutno korištenim udžbenicima u RH dobivena je od strane Ureda Zagrebačke Nadbiskupije.

⁹ Podaci iz istraživanja koje je proveo Večernji list te iz istraživanja koje je proveo T-portal.

(Berelson, 1952, prema Krippendorfu, 2004), koji metodu analize sadržaja definira kao isključivo kvantitativnu istraživačku metodu, autor Krippendorf jednaki značaj pridaje kvalitativnoj istraživačkoj metodi, jer kako navodi, samo iščitavanje sadržaja je već u suštini kvalitativan proces, bez obzira na to jesu li rezultati na kraju brožani. (Krippendorf, 2004) Nadalje, autor Krippendorf (2004) odredio je i nekoliko konceptualnih komponenata koje svako istraživanje sadržaja treba imati:

- a) Dostupnost sadržaja istraživačima na kojemu žele provesti istraživanje
- b) Postavljanje istraživačkih pitanja čiji se odgovori trebaju nalaziti u analiziranom sadržaju
- c) Određivanje cilja istraživanja koji zadovoljava kontekst istraživanja¹⁰
- d) Postavljanje analitičkog okvira koji pokazuje što istraživač ili istraživačica zna o kontekstu sadržaja kojeg analizira
- e) Izvođenje zaključaka istraživanja koji odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja
- f) Prikazivanje rezultata koji su valjani te ujedno potvrđuju samu valjanost metode analize sadržaja

Autor Krippendorf (2004, str. 83) također je odredio i korake koje istraživač ili istraživačica treba slijediti prilikom same analize sadržaja. To su redom:

- a) Objedinjavanje sadržaja koji će se analizirati (*unitizing*)
- b) Uzorkovanje sadržaja (*sampling*)
- c) Kodiranje sadržaja (*recording or coding*)
- d) Određivanje jedinica i kategorija analize u sadržaju (*reducing data to manageable representations*)
- e) Izvođenje zaključaka uzimajući u obzir kontekst istraživanja (Abductively inferring contextual phenomena)
- f) Odgovaranje na istraživačka pitanja (Narrating the answer to the research question)

Slajući se s navedenom definicijom autora Krippendorfa (2004) koji kvalitetnu provedbu metode analize sadržaja ne vidi bez uporabe kvalitativne metode, metoda analize sadržaja u ovome istraživanju obuhvaćala je kvantitativnu i kvalitativnu istraživačku metodu,

¹⁰ Krippendorf (2004) kontekst istraživanja definira kao značenje koje istraživač ili istraživačica pripisuju analiziranom sadržaju, npr. cilj je odrediti jesu li udžbenici utemeljeni na načelu rodne ravnopravnosti pa je kontekst istraživanja rodna ravnopravnost

odnosno kombinaciju obje metode. Motivacija za uporabu obje istraživačke metode bila je i prikazati sadržaj u udžbenicima što detaljnijom i sveobuhvatnijom analizom, pritom se vodeći različitim pristupima u istraživanju. Osim toga, cilj je bio dobiti što raznolikije i kvalitetnije rezultate, koji su ujedno provjerljivi i objektivni. Nastavno na to, kvantitativna metoda u ovome istraživanju podrazumijevala je prebrojavanje sadržaja koji će se analizirati te iznošenje rezultata u postocima koji odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja. Kvalitativna analiza podrazumijevala je izdvajanje sadržaja koji odgovara postavljenim istraživačkim pitanjima te kritička interpretacija takvih sadržaja, odnosno pojedinih primjera. U analizi tekstova jednu jedinicu analize činio je jedan jasno naznačeni/izdvojeni tekst, dok je u analizi slikovnog sadržaja jednu jedinicu analize činila jedna fotografija/jedna ilustracija. Kategorije koje su se analizirale u zadanim jedinicama analize određene su tako da odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja te tako da se iz njihove analize mogu dobiti provjerljivi i valjani rezultati. Ponavljajuće kategorije u jednoj jedinici analize prebrojavane su kao $n=1$.¹¹ Na taj je način vremenski i sadržajno bilo lakše prebrojati i zbrajati sve analizirane kategorije te njihovu zastupljenost izraziti u postocima. Uzimajući u obzir specifičnost prikaza pojedinih aspekata u udžbenicima koji su se analizirali, postupak istraživanja prilagođen je potrebama analize svakog aspekta, odnosno istraživačkog pitanja. Pojedini sadržaji u udžbenicima bili su isključeni iz ovog istraživanja. Navedeno se odnosi na izborne teme (dodaci na kraju udžbenika), slike i tekstove koji tematiziraju biblijske prizore ili biblijske priče (npr. prikaz i/ili opis Isusovog rođenja), slike na kojima nije bilo moguće odrediti spol te umjetničke slike. Izborne teme nisu bile uključene u analizu jer one nisu obvezan sadržaj udžbenika i najčešće se ne obrađuju na nastavi, stoga nije postojala potreba za analizom tog sadržaja. Slike i tekstovi biblijskih motiva nisu bile uključene u analizu jer smisao ovog istraživanja nije bilo analizirati vjerske sadržaje koji su već zadani i opisani u Bibliji kao knjizi na kojoj se temelji katolička vjera, već analizirati sadržaj koji je direktni produkt rada autora i autorica te je blizak „običnim” ljudima, u ovome slučaju učenicima i učenicama. Isto tako, umjetničke slike nisu bile uključene u ovu analizu jer su najčešće i one prikazi biblijskih motiva i prikazi na kojima nije uvijek moguće identificirati osobe, odnosno

¹¹ Primjerice, na slici na kojoj se nalaze 3 muške figure, određuje se $n=1$ za kategoriju *muški spol*.

spolove. Zaključno, fokus ove analize bili su sadržaji koji prikazuju „obične” ljude i svakodnevne, odnosno svjetovne teme.

6. Rezultati analize

6.1. Rodna osjetljivost jezika u udžbenicima

Analiza rodne osjetljivosti jezika u udžbenicima podrazumijevala je analizu simbola, pitalica i ponavljanja u udžbenicima putem kojih se autori i autorice izravno obraćaju učenicima i učenicama. Kao jedinica analize za rodnu osjetljivost jezika određen je posebno naznačeni tekst kojeg označava određeni simbol/pitalica te tekst koji predstavlja ponavljanje na kraju cjelina. Kategorije koje su se analizirale bile su: rodno osjetljiv jezik, rodno neosjetljiv jezik, rodno neutralan jezik, kombinacija rodno osjetljivog i rodno neosjetljivog jezika, kombinacija rodno osjetljivog i rodno neutralnog jezika te kombinacija rodno neosjetljivog i rodno neutralnog jezika. Kombinacije pojedinih kategorija pridodane su nakon prvotne analize koja je uključivala isključivo prve tri kategorije, zato što većina analiziranih pitalica sadrži više rečenica koje onda zadovoljavaju više od jedne kategorije, stoga je bilo preciznije ocijeniti takve pitalice, odnosno primjere kao kombinaciju dvije ili više kategorija. Pitalice/simboli/ponavljanja koja predstavljaju isključivo definicije pojmova nisu bili uključeni u ovu analizu jer nisu zadovoljili postavljene kriterije analize, odnosno na takvim se primjerima nije mogla primijeniti niti jedna postavljena kategorija analize. Također, tematski tekstovi unutar poglavlja u udžbenicima koji u ponekim rečenicama sadrže izravno obraćanje autora i autorica učenicima i učenicama, nisu bili uključeni u ovu analizu jer nisu odgovarali postavljenoj jedinici analize, koja je bila univerzalna za sve udžbenike, kako bi se dobili što precizniji rezultati. U udžbenicima za niže razrede, izravno obraćanje autora i autorica učenicima i učenicama odvija se putem tekstova koje predstavljaju pitalice/simboli. U udžbeniku za 1. i 2. razred nalaze se simboli/pitalice *Razgovaramo, Istražujemo, Digitalni sadržaji, Riješi zadatak, Zapamti, Molimo i Nepoznate riječi* te ponavljanja na kraju cjelina. *Razgovaramo, Istražujemo* i *Riješi zadatak* te ponavljanja na kraju cjelina bili su uključeni u analizu rodne osjetljivosti jezika, dok preostali simboli/pitalice nisu jer isti ne sadrže izravno obraćanje autora i autorica već isključivo navode pojmove, tekstove ili

molitve za ponavljanje. U udžbeniku za 3. razred nalaze se simboli/pitalice *Razgovarajmo*, *Stvarajmo*, *Istražimo*, *Znate li* te ponavljanja na kraju cjelina. Svi navedeni simboli i ponavljanja bili su uključeni u ovu analizu, izuzev simbola *Znate li*, jer se u tekstovima koje on označava nalaze isključivo definicije pojmova. Udžbenik za 4. razred sadrži simbole/pitalice *Razgovarajmo*, *Stvarajmo*, *Istražimo*, *Znate li*, *Upamti* te ponavljanja na kraju cjelina. U analizu rodne osjetljivosti jezika bili su uključeni svi simboli osim *Znate li* i *Upamti* jer ova dva simbola također sadrže isključivo definicije i pojmove. Udžbenici za 5. i 6. razred ne sadrže vrste simbola/pitalica koji se nalaze u prethodnim udžbenicima, već se autori i autorice učenicima i učenicama izravno obraćaju putem simbola *Dora* i *Josip*. No, u tekstovima koje predstavljaju simboli *Dora* i *Josip* nije uvijek zastupljeno izravno obraćanje učenicima i učenicama već se unutar spomenutih tekstova nalaze i biblijske poruke, molitve i slično. Stoga, nisu svi takvi tekstovi bili uključeni u analizu već samo oni u kojima se autori i autorice zaista izravno obraćaju učenicima i učenicama. Isto tako, u ovim udžbenicima nije bilo potrebno analizirati ponavljanja na kraju cjelina, jer ista sadrže isključivo teoriju, u obliku definiranja pojmova, bez uputa ili pitanja za učenike i učenice. Udžbenici za 7. i 8. razred u ovome se kontekstu u potpunosti razlikuju od svih prethodnih udžbenika jer u ovim udžbenicima skoro pa uopće nema sadržaja za ovaj aspekt analize. Naime, u ova dva udžbenika nalaze se simboli *Dora* i *Josip*, ali s potpuno drugačijom svrhom nego u udžbenicima za 5. i 6. razred. *Dora* predstavlja unutarnji monolog djevojčica ili dijalog s *Josipom* iz perspektive djevojčica, dok *Josip* predstavlja unutarnji monolog dječaka ili dijalog s *Dorom* iz perspektive dječaka. Oba se simbola nalaze u svakome poglavlju u podjednakoj mjeri. Sadržaj koji predstavljaju navedeni simboli nije bio analiziran jer isti ne predstavlja izravno obraćanje autora i autorica učenicima i učenicama. Jedini materijal za analizu rodne osjetljivosti jezika iz ova dva udžbenika bilo je po nekoliko primjera iz ponavljanja na kraju cjelina. Sveukupno je analizirano 338 primjera. 234 (69,23%) primjera pisano je rodno neutralnim jezikom, 72 (21,3%) primjera pisano je kombinacijom rodno neutralnog i rodno neosjetljivog jezika, 23 (6,8%) primjera pisano je isključivo rodno neosjetljivim jezikom, 8 (2,37%) primjera pisano je kombinacijom rodno osjetljivog i rodno neutralnog jezika, a samo 1 (0,3%) primjer pisan je isključivo rodno osjetljivim jezikom. (*Graf 1.*) U svim analiziranim udžbenicima dominira rodno neutralan jezik, zatim ga slijedi rodno neosjetljiv jezik, a rodno osjetljiv jezik prisutan je u neznatnoj količini. Pritom je važno

naglasiti kako je uporaba rodno neutralnog jezika najviše prisutna u rečenicama koje sadrže glagole u infinitivu, dok se rodno neosjetljiv jezik, u udžbenicima uvijek isključivo u muškome rodu, najčešće koristi u rečenicama koje iziskuju uporabu određenog roda. Svih 9 primjera u kojima se koristi rodno osjetljiv jezik (1 primjer u potpunosti i 8 kombinacija rodno neutralnog i rodno osjetljivog jezika) nalaze se u udžbeniku za 2. razred, *U prijateljstvu s Bogom 2*. U tome je vidljiv svojevrsan napredak kada se govori o udžbenicima Glasa Koncila, s obzirom na to da u udžbeniku za 1. razred, istih autora i autorica, nema niti jednog primjera u kojemu se koristi rodno osjetljiv jezik. Jedan takav primjer rodno neosjetljivog jezika nalazi se na stranici 42 u udžbeniku za prvi razred *U Božjoj ljubavi 1*, u tekstu unutar simbola *Razgovaramo*; „Sveti je Nikola uvijek znao komu treba pomoći i uvijek je pomagao. Komu bi ti mogao pomoći? Koga bi mogao razveseliti?” (*U Božjoj ljubavi 1*, udžbenik za 1. razred, str. 42). Rečenice „Komu bi ti mogao pomoći?” i „Koga bi mogao razveseliti?” rečenice su u kojima se autori i autorice izravno obraćaju učenicima i učenicama te su obje pisane rodno neosjetljivim jezikom. U obje rečenice je ista sporna riječ *mogao*, koja je pisana samo u muškome rodu. Primjerenije bi bilo kada bi ista riječ bila napisana u oba roda npr. *mogao/mogla*. Pisanje jedne dodatne riječi ne predstavlja puno posla za autore/autorice udžbenika, ali ta jedna riječ odaje dojam kako su i učenice jednako važne kao i učenici te kako se i na njih odnosi ovo pitanje. U udžbeniku za 2. razred, isti autori i autorice su primijenili/e uporabu oba roda. Jedan takav primjer nalazi se na 51. stranici udžbenika za 2. razred, *U prijateljstvu s Bogom 2*, unutar simbola *Istražujemo*; „Stvoritelj ti je darovao ruke za mnoge divne stvari. Otkrij što ti možeš učiniti kako bi nosila/nosio radosnu vijest. Razgovarajte o tome u razredu” (*U prijateljstvu s Bogom 2*, udžbenik za 2. razred, str. 51). Prva i posljednja rečenica u ovome primjeru „Stvoritelj ti je darovao ruke za mnoge divne stvari” i „Razgovarajte o tome u razredu” pisane su rodno neutralnim jezikom, a rečenica „Otkrij što ti možeš učiniti kako bi nosila/nosio radosnu vijest” pisana je rodno osjetljivim jezikom. Ovakav način korištenja oba roda u izravnom obraćanju učenicima i učenicama ispravno je i u skladu je s etičkim zahtjevima iz Udžbeničkog standarda, prema kojima svi školski udžbenici podrazumijevaju „služenje imenicama obaju rodova” (Udžbenički standard, 2.4.(e)). U udžbenicima za 3. i 4. razred, čiji je nakladnik Kršćanska Sadašnjost, u puno se primjera koristi rodno neosjetljiv jezik. Primjerice, na stranici 36 u udžbeniku za 3. razred, *U ljubavi i pomirenju* nalazi se tekst unutar simbola *Stvarajmo*; „Pokušaj

napisati tko je za tebe Bog. Kad bi ga htio naslikati, kako bi Bog izgledao? Kojim bi sve riječima opisao Boga? Navedi ih i protumači”(U *ljubavi i pomirenju*, udžbenik za 3. razred, str. 36). U ovome primjeru korišteni su rodno neosjetljiv i rodno neutralan jezik. Rodno neutralan jezik vidljiv je u prvoj rečenici „Pokušaj napisati tko je za tebe Bog” te u rečenici na kraju teksta „Navedi ih i protumači.” Rečenice „Kad bi ga htio naslikati, kako bi Bog izgledao?” i „Kojim bi sve riječima opisao Boga?” pisane su rodno neosjetljivim jezikom. U navedenim rečenicama primjerenije bi bilo koristiti rodno osjetljiv jezik, npr. u prvoj rečenici umjesto isključivo muškog roda u riječi *htio* koristiti oba roda „Kad bi *htio/htjela* naslikati”, a u drugoj rečenici također umjesto isključivo muškog roda u riječi *opisao* koristiti oba roda *opisao/opisala*. Sličan problem u neuporabi rodno osjetljivog jezika vidljiv je i u primjerima u udžbeniku iz 4. razreda. Primjerice, na 71. stranici udžbenika za 4. razred, *Darovi vjere i zajedništva 4*, unutar simbola *Stvarajmo* nalazi se tekst: „Pročitaj pismo Andrije, Isusova učenika. Sigurno si i ti doživio trenutke u kojima si mogao reći: odjednom je sve bilo drukčije. Možda u susretu s Isusom u crkvi, ili u nekom događaju s prijateljima. Opiši te trenutke ili ih prikaži kao strip”(*Darovi vjere i zajedništva 4*, udžbenik za 4. razred, str. 71). Rečenice „Pročitaj pismo Andrije, Isusova učenika” i „Opiši te trenutke ili ih prikaži kao strip” pisane su rodno neutralnim jezikom, dok je rečenica „Sigurno si i ti doživio trenutke u kojima si mogao reći odjednom je sve bilo drukčije” pisana rodno neosjetljivim jezikom. U navedenoj rečenici bilo bi primjerenije koristiti rodno osjetljiv jezik „Sigurno si i ti *doživjela/doživio* trenutke u kojima si *mogla/mogao* reći odjednom je sve bilo drukčije.” Sveukupno gledajući, analizirani udžbenici ostavljaju dojam kako autori i autorice uvelike zaobilaze korištenje rodno osjetljivog jezika, u primjerima u kojima je to zaista moguće i puno primjerenije. Ovaj zaključak potkrjepljuje i činjenica da se unutar tematskih tekstova u udžbenicima koji su sastavni dio poglavlja i cjelina vrlo često koristi rodno neosjetljiv jezik. Naime, iako se analiza rodne osjetljivosti jezika provela isključivo na sadržajima koji su određeni kao jedinica cjeline, a to su bile pitalice, simboli i ponavljanja, iščitavajući ostali sadržaj udžbenika može se primijetiti velika količina rodno neosjetljivog jezika u tematskim tekstovima. Jedino zaista zamjetno korištenje rodno osjetljivog jezika je u predgovoru svakog udžbenika u kojemu se autori i autorice obraćaju učenicima na način dragi učeniče/učenice i slično, te naravno primjeri koji su izraženi u samoj analizi ovog aspekta.

Uzimajući u obzir sve navedeno, rodno osjetljiv jezik se u analiziranim udžbenicima koristi u zanemarivoj količini te po tom pitanju definitivno ima mjesta za napredak.

Graf 1.

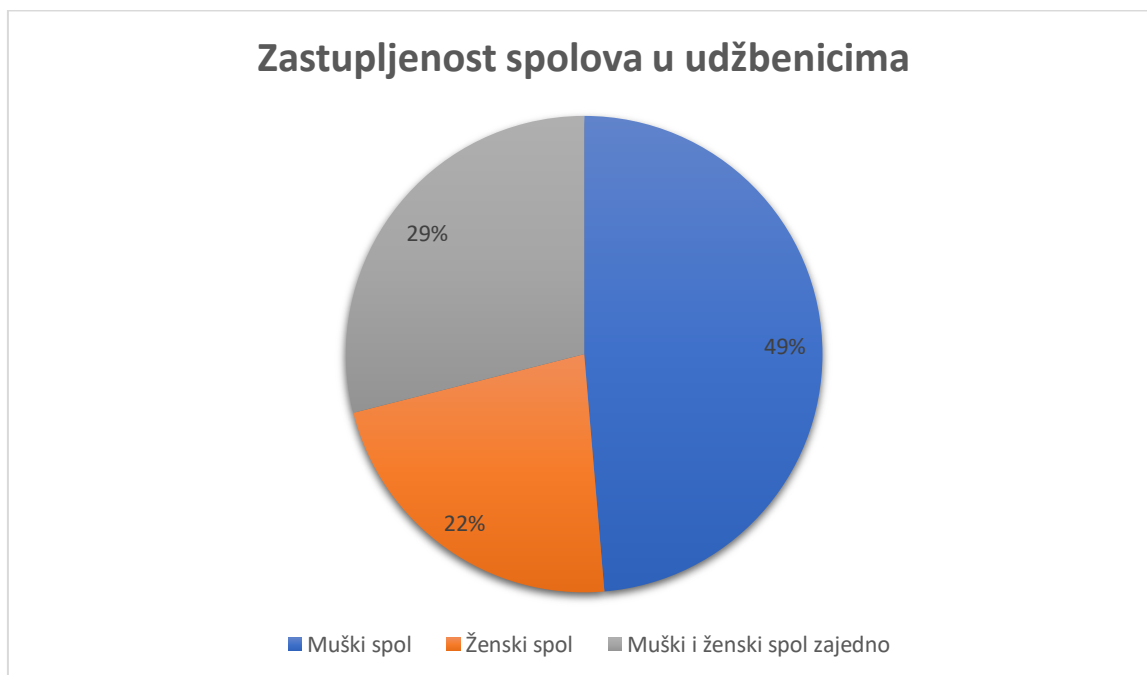


6.2. Zastupljenost spolova u udžbenicima

Zastupljenost spolova u udžbenicima analizirala se na fotografijama i ilustracijama koje prikazuju ljudske figure. Kao jedinica analize određena je fotografija ili ilustracija na kojoj se nalaze ljudske figure, a da te figure pritom nisu biblijski likovi (npr. Isus, Kajin i Abel itd.) ili likovi kojima nije moguće odrediti spol (npr. mala beba). Umjetničke slike također nisu bile uključene u ovu analizu jer su sve redom prikazi biblijskih prizora (npr. Posljednja večera) na kojima se nalaze biblijski likovi, stoga nisu zadovoljile jedinicu analize ovog aspekta. Kao što je već navedeno u poglavlju *Metoda analize*, cilj je bio analizirati sadržaje koji prikazuju svakodnevne i „obične” ljude te svakodnevne i ljudske teme. Kategorije koje su se analizirale podijeljene su na: *muški spol*, *ženski spol* te *muški i ženski spol zajedno*. Kategorija *muški i ženski spol zajedno* pridodana je naknadno, nakon prvotne analize isključivo prve dvije kategorije. Prvotna analiza pokazala je kako se na puno slika na kojima se nalaze žene, zapravo nalaze muškarci i žene zajedno, a ne žene samostalno pa je cilj bio dobiti što preciznije i transparentnije podatke o tome koliko je zaista ženskih, a koliko muških likova zastupljeno u analiziranim udžbenicima. Sveukupno je analizirano 518 slika, odnosno ilustracija i fotografija. 252 slike prikazuju muške likove samostalno (48,65 %), 116 slika prikazuje ženske likove samostalno (22,39 %), a 150 slika (28,96 %) prikazuje muške i ženske likove zajedno (Graf 2.). Najviše slika nalazi se u udžbeniku za 1. razred (87), a najmanje slika nalazi se u udžbeniku za 4. razred (33). Dok u udžbenicima 1. i 2. razreda dominiraju fotografije i ilustracije „običnih ljudi”, s nekoliko iznimaka biblijskih likova i poznatih ličnosti, u udžbenicima za 3. i 4. razred dominira sadržaj biblijskih motiva te umjetničkih slika. Tako je u udžbenicima za 3. i 4. razred najmanje prikaza „običnih” ljudi, odnosno ljudskih figura. U udžbenicima za 5. i 6. razred prevladavaju prikazi, odnosno fotografije ljudskih figura kao važnih povijesnih i društvenih ličnosti. Takav način prikazivanja ljudskih figura prisutan je i u udžbenicima za 7. i 8. razred, ali u nešto manjem omjeru. Slike poznatih povijesnih i društvenih ličnosti najčešće su manje fotografije koje se nalaze pored određenih citata ili tekstova čiji je autor ili autorica osoba prikazana na slici. Ono što je zanimljivo za naglasiti jest da unutar svih analiziranih fotografija poznatih povijesnih i društvenih ličnosti u udžbenicima brojčano apsolutno dominiraju muškarci, čemu u prilog ide podatak da se u udžbenicima sveukupno nalazi samo 10 (6,76 %) od ukupnih 148 slika na kojima se nalaze žene koje predstavljaju važne povijesne ili

društvene ličnosti. S time da je važno spomenuti da od navedenih 10 slika, 3 slike (svaka u različitoj udžbeniku) prikazuju istu osobu - Majku Terezu, što ukazuje na to da je broj različitih ženskih likova još manji od broja 10. Primjerice, na stranicama 58 i 59 u udžbeniku za 5. razred, *Učitelju gdje stanuješ?* unutar poglavlja „Svetci među nama” nalaze se ilustracije važnih blaženika i svetaca, a među njima su prikazane samo 3 žene. Jedine žene koje nisu blaženice ili svetice, a čiji su citati prikazani u udžbenicima su Anne Frank (u udžbeniku za 5. razred) i Abigail Van Buren (u udžbeniku za 6. razred). S druge strane, u spomenutim se udžbenicima nalazi puno citata raznih muškaraca, i to ne samo svetaca ili osoba važnih za katoličku vjeru već i znanstvenika, pjevača i književnika. Osim brojčanog nesrazmjera u samostalnom prikazivanju muškog i ženskog spola, kada se podaci iz kategorija *muški spol* zbroje s kategorijom *muški i ženski spol zajedno* dobije se brojka od sveukupno 402, pa se tako može reći da su muškarci prikazani u 402 (77,6 % od 100%), primjera, dok zbroj kategorija *ženski spol* i *muški i ženski spol zajedno* iznosi 266, što znači da su žene prikazane u sveukupno 266 (51,4 % od 100%) primjera. Ovi podaci svakako ukazuju na nepoštivanje odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova, koji, između ostalog, nalaže kako obrazovni sadržaji trebaju „uklanjati neravnopravnost spolova u obrazovanju na svim razinama” (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 14(3)) te osim toga, nepoštivanje Udžbeničkog standarda, koji propisuje etičke zahtjeve, od kojih se jedan odnosi na to da udžbenici moraju sadržavati „jednaki omjer ilustracija likova obaju spolova” (Udžbenički standard, 2.4.(e)).

Graf 2.



6.3. Način prikaza ženskih likova u udžbenicima

Analiza načina prikaza ženskih likova u udžbenicima podrazumijevala je kritičku interpretaciju tekstova i slika koji prikazuju ili opisuju uloge, vrijednosti i osobine likova. Navedeno uključuje profesionalne i obiteljske uloge likova, raspodjelu kućanskih poslova, način prikaza osobina i prioritetnih vrijednosti koje se vežu uz određeni spol. Analiza je pokazala kako prikazi ženskih likova u udžbenicima uvelike podliježu rodnim stereotipima i rodnim ulogama. Osobine koje se ženama i djevojčicama u udžbenicima najčešće pripisuju su brižnost, krhkost, požrtvovnost i nježnost, što odgovara rodnom stereotipu prema kojemu se žene percipiraju upravo na navedeni način. Jedan takav primjer koji njeguje rodne uloge i stereotipe nalazi se na 60. stranici udžbenika za 2. razred, *U prijateljstvu s Bogom*. U tekstu se nalazi priča pod nazivom „Sestra Ljubica”, autora Božidara Prosenjaka. Poanta priče i cijele teme bila je prikazati kako svaka osoba ima svoj „križ”, pri čemu su autori i autorice definirali/e *nositi križ* kao „patiti, podnositi za nekoga žrtve” (*U prijateljstvu s Bogom*, udžbenik za 2. razred, str. 60). Protagonisti priče su jedan brat i sestra, u kojemu je brat opisan kao „bucmast, nestašan i živahan”, a sestra kao „tanki i krhka da bi je mogao otpuhati malo jači vjetar” (*U prijateljstvu s Bogom*, udžbenik za 2. razred, str. 60). Sestra u priči nije htjela nositi svojeg brata, no

nakon što joj je brat rekao kako je to „njezin križ” sestra ga je odlučila nositi sljedećih 5 kilometara. U ovome primjeru, osim što se u opisu djevojčice i dječaka nalaze rodno stereotipne osobine, djevojčici se pripisuju i dodatne rodno stereotipne osobine, poput požrtvornost i brižnosti. U sklopu ove teme primjerenije bi bilo odabrati neku drugu priču ili tekst, u kojemu nisu tako jasno izražene rodne uloge, a da se pritom prenese slična poruka o *nošenju križa* u životu. Vrlo sličan primjer nalazi se i u udžbeniku za 4. razred, *Darovi vjere i zajedništva*, u kojemu su ilustrirani djevojčica i dječak, pri čemu sestra također nosi svojeg brata. Pored ilustracije nalazi se tekst, odnosno priča, u kojoj su djevojčici i dječaku pridodane slične rodno stereotipne osobine kao u prethodnome primjeru („sitna i nježna” te „krupan i bucmast”), a poanta teksta je da nositi svojeg brata nije teret, što kao i u prethodnome primjeru naglašava požrtvornost i brižnost djevojčice. (Slika 1.) Naime, iako se djevojčice u ovim primjerima upravo opisuje kao nježne i nemoćne, s druge strane im se pridaje uloga spasiteljice, odnosno preuzimanje žrtve na sebe kada je to potrebno, a i jedna i druga percepcija pridonose jačanju rodni uloga. Kada se u udžbenicima govori o brizi o djeci, protagonistice takvih tekstova većinom su žene, što je opet jedan rodni stereotip i percepcija žene kroz rodnu ulogu brige o djeci. Osim toga, žene se najviše spominje i u kontekstu braka i ženidbe, što sugerira određene vrijednosti koje se pripisuju isključivo ženskome spolu. Kada se govori o kućanskim poslovima, udžbenici ostavljaju dojam kako su i kućanski poslovi rodna uloga, odnosno uloga žena. Samo jedan primjer iz svih analiziranih udžbenika, primjer iz udžbenika za 1. razred, *U Božjoj ljubavi 1*, prikazuje rodno ravnopravnu podjelu kućanskih poslova. (Slika 2.) U preostalim analiziranim udžbenicima se ženama dominantno pripisuju dužnost kuhanja, pranja, glačanja i drugih kućanskih poslova. Tako se u udžbeniku za 3. razred, *U ljubavi i pomirenju*, unutar poglavlja koje tematizira obitelj nalazi tekst „Majčina ljubav”, u kojemu se prikazuje odnos majke i sina, u kojemu dječak majci daje „račun” s dugovima radi kojih očekuje isplatu od majke zato što joj kao sin često „pomaže” u kućanskim i obiteljskim obvezama. Majka iz primjera onda dječaku ostavlja „račun” s dugovima koje dječak njoj treba isplatiti, u kojemu je naglasila sve svoje uobičajene poslove koje radi za dječaka, a to su redom poslovi koji jačaju rodne uloge, jer se takvi poslovi najčešće pripisuju upravo ženama. (Slika 3.) Iako je poanta ovog cijelog teksta bila prikazati koliko je važno cijeliti trud roditelja, naglašena je uloga majke u tome kontekstu te je su kućanski poslovi prikazani kao majčina obveza od

djetetovog rođenja. Bilo bi primjerenije kada bi se u ovome primjeru prikazala i uloga oca u tome smislu ili prikazale druge majčine *obveze*, a koje nisu rodno stereotipne. U istome udžbeniku u temi „Na praznicima svjedočimo Isusovu dobrotu”, nalazi se niz ilustracija koje prikazuju moguće slobodne aktivnosti na praznicima. Aktivnosti koje su ilustrirane prikazuju majku i kći kako zajedno kuhaju, djevojčicu koja pomaže baki prijeći cestu, djevojčicu koja šeće psa i pritom baca otpad u kantu te djevojčicu koja dijeli hranu i moli. I u ovome su primjeru kuhanje i briga za druge prikazane kao aktivnosti koje su svojstvene djevojčicama, odnosno ženama. (*Slika 4.*) S obzirom na to da se u ovoj temi obrađuju slobodne aktivnosti na praznicima, nije jasno zašto su i u ovome kontekstu prikazane rodno stereotipne aktivnosti, koje mogu pridonijeti jačanju rodni uloga kod djevojčica i dječaka, kada se umjesto toga moglo prikazati bilo kakve druge aktivnosti, uključujući sportove ili igru. U udžbeniku za 4. razred, *Darovi vjere i zajedništva*, također se nalazi primjer u kojemu se kućanski poslovi prikazuju kao nešto svojstveno ženama. U tekstu „Važne odluke” unutar teme „Ah ta pravila!” prikazan je razgovor majke i sina, pri čemu „majka glača rublje” te šalje sina po kruh jer im je potreban za večeru (*Darovi vjere i zajedništva*, udžbenik za 4. razred, str. 69). Iako naizgled običan razgovor majke i sina, i u ovome se tekstu majku prikazalo u ulozi obavljanja kućanskih poslova, a sina kao djeteta koji joj u tome „pomaže”. U istome udžbeniku, u poglavlju „Čovjek govori iz svojega srca” autori i autorice obraćaju se učenicima i učenicama unutar teksta koji govori o „prosijavanju” vlastitih riječi, odnosno o tome koliko je loše lagati. Pri tome koriste prosijavanje brašna kao metaforu, ali i u ovome primjeru kuhanje opisuju kao isključivo žensku dužnost/aktivnost; „Možda ste vidjeli svoju majku ili baku kako na sito prosijava brašno” (*Darovi vjere i zajedništva*, udžbenik za 4. razred, str. 47). I u ovome primjeru jasno su se mogle zaobići rodne uloge, tako da se spomenulo i muškarce, odnosno očeve u ovome kontekstu. Primjerice: „Možda ste vidjeli svoju majku ili oca kako na sito prosijava brašno”. No, umjesto toga spomenute su isključivo žene iz obitelji, majka i baka. Kada se govori o zanimanjima u analiziranim udžbenicima, odnosno profesionalnim ulogama žena, udžbenici općenito rijetko spominju profesije ili zanimanja, osim eventualno zanimanja vezanih uz crkvu, poput redovnika i redovnica, svećenika i slično. No, u udžbenicima viših razreda, pogotovo u udžbenicima 5. i 6. razreda, spomenute su različite profesije u kontekstu spominjanja osoba čiji se citati nalaze u skoro svakome poglavlju. Kako je već navedeno u prethodnome poglavlju, među spomenutim

osobama broj žena je neznatan, a među njima su navedene razne društvene/povijesne ličnosti pored čijih imena stoje titule/zanimanja poput: književnika, znanstvenika, pjevača, svećenika, svetaca i drugih. Uzimajući u obzir činjenicu da žene u tom kontekstu skoro pa i nisu spominjane, udžbenici ostavljaju dojam da su muškarci u puno većoj mjeri zastupljeni/važniji u spomenutim profesijama, društvu i povijesti općenito te da riječi/citati muškaraca imaju prednost u odnosu na riječi/citate žena. Navedeno je vrlo izraženo u jednome primjeru iz udžbenika za 8. razred. U spomenutom udžbeniku, nalazi se poglavlje „Crkva promiče školstvo, kulturu i znanost”, u kojemu se navode najvažniji crkveni redovi i osobe koje su na neki način doprinijele spomenutim kategorijama u Republici Hrvatskoj. Autori i autorice napisali su da su školstvo, znanost i književnost promovirali isusovci, benediktinci, dominikanci, franjevci i pavlini te „mnogi ženski redovi” (*Ukorak s Isusom*, udžbenik za 8. razred, str. 84). No, iako su ženski redovi spomenuti u tekstu, oni nisu spomenuti imenom kao što je to slučaj s muškim redovima te u samome tekstu nije zasebno istaknuta niti jedna žena koja je na neki način doprinijela školstvu, znanosti i književnosti. S druge strane, zasebno je istaknuto više od nekoliko muškaraca i njihovih doprinosa, kako u tekstu tako i na slikama. (*Slika 5.*) Uzimajući u obzir sve navedeno, može se zaključiti da analizirani udžbenici ženske likove uvelike prikazuju kroz prizmu rodni uloga i rodni stereotipa. Uklanjanje neravnopravnosti i rodni stereotipa u obrazovanju jedna je od ključnih stavki Zakona o ravnopravnosti spolova, a slično nalaže i Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, u kojemu stoji kako „sadržaj udžbenika i drugih obrazovnih materijala ne smije biti protivan Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka, koji se posebno odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova” (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 2018, članak 5(2)).



Slika 1., ilustracija djevojčice koja nosi dječaka uz tekst koji likovima pridaje osobine „sitna i nježna” te „krupan i bucmast”. Preuzeto iz udžbenika za 4. razred, *Darovi vjere i zajedništva 4*, str. 76.



Slika 2., ilustracije na kojima je prikazana podjela kućanskih poslova. Preuzeta iz udžbenika za 1. razred, *U Božjoj ljubavi 1*, str.

Račun Mijinih dugova majci:

1. Devet godina za njega kuhala	0,00 kn
2. Devet godina za njega prala	0,00 kn
3. 3000 puta okupala ga i počestljala	0,00 kn
4. 300 puta s njim išla na igralište	0,00 kn
5. 100 noći probdjela kad je bio bolestan	0,00 kn
<hr/>	
Svega	0,00 kn

Slika 3., ilustracija „računa” dugova jednog dječaka majci, u kojemu se navodi koliko godina majka kuha, pere i obavlja osnovnu brigu oko dječaka. Preuzeto iz udžbenika za 3. razred, *U ljubavi i pomirenju*, str. 18.



Slika 4., ilustracije na kojima su prikazane moguće aktivnosti na praznicima na rodno stereotipan način. Preuzeto iz udžbenika za 3. razred, *U ljubavi i pomirenju 3*, str. 100.



Slika 5., ilustracije muškaraca čije su zasluge navedene u kontekstu hrvatskog školstva, kulture i znanosti. Preuzeto iz udžbenika za 8. razred, *Ukorak s Isusom*, str. 85.

6.4. Obitelj i obiteljske strukture u udžbenicima

Obitelj i obiteljske strukture analizirane su na fotografijama i ilustracijama te su pojedini primjeri kritički interpretirani. Kao jedinica analize određena je jedna ilustracija/fotografija na kojoj se nalazi određena struktura obitelji, a kao kategorije analize određene su *majka, otac i dijete/djeca, majka i dijete* te *otac i dijete*. Nakon pregleda svih udžbenika, ustanovljeno je kako nije zabilježena niti jedna druga struktura obitelji osim navedenih, stoga su izdvojene ove tri kategorije. U udžbenicima je sveukupno 29 primjera slika na kojima se nalazi određena struktura obitelji. 17 je primjera (58,62 %) koji prikazuju tradicionalnu obiteljsku strukturu (majka, otac, dijete ili djeca), 9 primjera (31,034 %) na kojima je majka s djetetom te 3 primjera (10,34 %) na kojima je otac s djetetom (*Graf 3.*). Kao što je već navedeno, druge obiteljske strukture nisu prisutne u udžbenicima, osim eventualno prikazi heteroseksualnih parova (muškarac i žena) u poglavljima koje tematiziraju ljubav ili/i brak. Činjenica da nema drugih obiteljskih struktura poput istospolnih roditelja nije iznenađujuća, s obzirom na to da se u udžbenicima tema homoseksualnosti prvi put spominje u udžbeniku za 7. razred i to u negativnome kontekstu. No, čak i u prikazima jedno-roditeljskih obitelji dominira struktura *majka i dijete* naspram strukture *otac i dijete*, što potvrđuje da analizirani udžbenici njeguju ulogu žene kao majke i osobe odgovorne za brigu o djeci. U tekstovima koji tematiziraju obitelj, obitelji se kao vrijednosti pridaje velika važnost, prvenstveno u odnosu roditelji-dijete, ali dva su primjera posebno izdvojena kao vrlo problematični prikazi obiteljskih odnosa. Oba primjera nalaze se u udžbeniku za 7. razred, *Neka je Bog prvi*. Prvi primjer nalazi se na stranici 76 u spomenutom udžbeniku, unutar teme „Poštuj oca i majku”. U primjeru se nalaze dvije fotografije na kojima su vidljive majka i kći, pri čemu na prvoj fotografiji kći sluša glazbu i ne doživljava majku koja se čini ljutitom. Na sljedećoj fotografiji kći pokunjeno daje ruku majci/roditelju (iz konteksta se da iščitati da se radi o majci, ali na fotografiji odrasla osoba nije u potpunosti vidljiva pa nije moguće sa sigurnošću odrediti spol) koji/a drži ravnalo (ili sličan predmet) te se čini da je isto korišteno kao odgojna mjera. Osim toga, u tekstu pored sporne slike stoji citirana „božja zapovijed” koja se odnosi na poštivanje majke i oca, a ispod citata je tekst koji dodatno pojašnjava *zapovijed*, „To nam govori da je Bog htio da na ovoj zemlji najprije poštujemo svoje roditelje. Roditelji su djeci prvi bližnji. Ova zapovijed nije upućena samo djeci, ali na prvo mjesto stavlja dužnosti djece prema roditeljima” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za

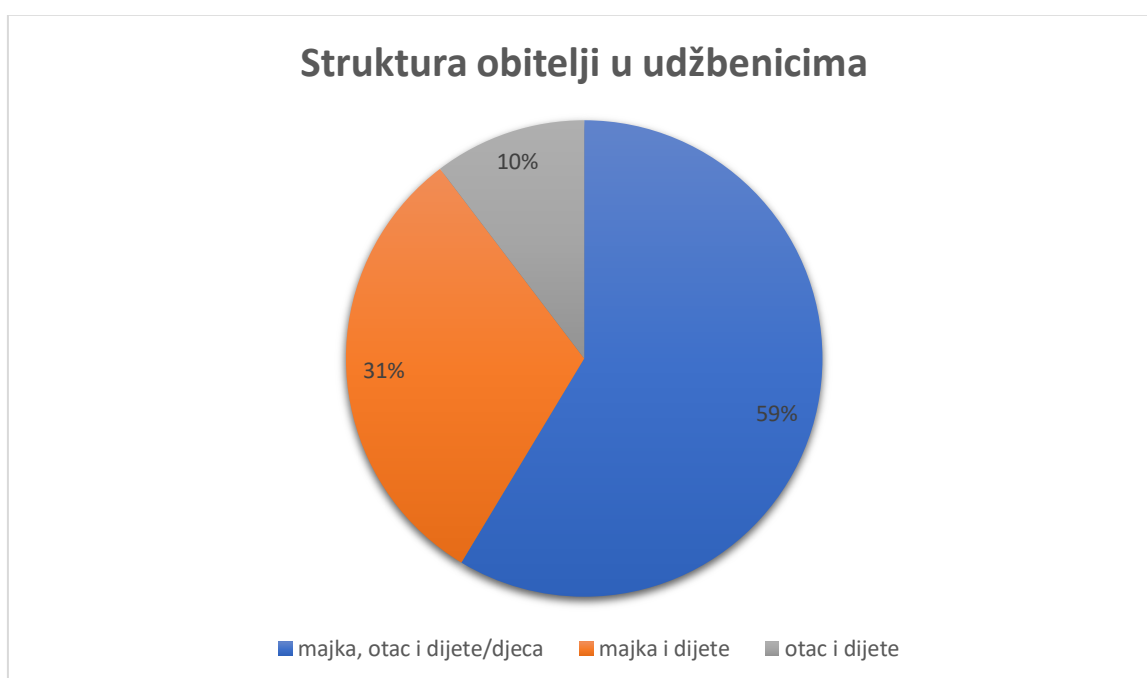
7. razred, str. 76). Uzimajući u obzir temu, sliku i tekst pored nje, dobiva se dojam kako je fizičko kažnjavanje prihvatljiva odgojna mjera. Tekst koji slijedi na sljedećoj stranici donekle umanjuje ovaj dojam, jer se navodi kako poslušnost „nije slijepo ili ropsko pokoravanje” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 77) te da su ljudi dužni uskratiti poslušnost svima koji slijede „odredbe protivne temeljnim ljudskim i kršćanskim vrijednostima” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 77). Upravo zato ostaje pitanje zašto je onda slika koja sugerira fizičko kažnjavanje djeteta stavljena pored teksta u kojemu se naglašava važnost poštivanja i slušanja roditelja. Nigdje pored slike nije navedeno objašnjenje kako je to loš primjer roditeljstva ili bilo što slično tome. Drugi problematičan primjer nalazi se u istome udžbeniku na stranici 88., u poglavlju „Priprava srca za bračnu čistoću”. U tekstu unutar spomenutog poglavlja govori se o važnosti bračne čistoće, sklapanju braka kao svetog sakramenta i vjernosti u braku kao temelja jednog odnosa. Ispod opisanog teksta nalazi se jedan manji tekst koji je izdvojen u oblačiću označenim rozom bojom, u kojemu se na nasilje u braku/obitelji stavlja pozitivno svjetlo. Naime, tekst glasi: „Sveta Rita zagovornica je brakova koji trpe zbog obiteljskoga nasilja. Njezin muž bio je niz godina obiteljski nasilnik, no na kraju se pokajao. Ubrzo nakon pokajanja, stradao je od ruke svojih neprijatelja. Nakon njegove smrti Rita je postala redovnica, ušavši u augustinski samostan” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 88). Citirani tekst odaje dojam kako je nasilje u braku poželjno trpjeti, odnosno kako je moguće da se nasilnik „pokaje” za svoja djela. Osim toga, zanimljivo je za istaknuti da unatoč tome što su žene i citati žena uvelike podzastupljeni u analiziranim udžbenicima, u ovome kontekstu je baš žena istaknuta kao poznata ličnost koja „zagovara” obiteljsko nasilje. Naime, statistika pokazuje kako su upravo žene najčešće žrtve obiteljskog nasilja, odnosno nasilja u braku/partnerskom odnosu.¹² Prema podacima policije, u 2020. godini je u Republici Hrvatskoj evidentirano sveukupno 1578 kaznenih djela obiteljskog nasilja, među kojima je 1330 žrtava ženskog spola.¹³ Istanbulska konvencija obiteljsko nasilje izravno povezuje s nasiljem nad ženama, odnosno definira i jedno i drugo kao „izrazito rodnim fenomenom” (Konvencija vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, 2014, str. 34). Nadalje, nasilje nad ženama se u Konvenciji

¹² Izvor: Statistika koju je 2023. iznio novinski portal N1 na temelju podataka od Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i Policije <https://n1info.hr/vijesti/porazna-statistika-u-porastu-broj-ubijenih-zena-sve-vise-ih-trazi-skloniste/>

¹³ Statistika preuzeta iz istog članka, navedenog u prethodnoj referenci.

definira kao kršenje ljudskih prava i oblikom diskriminacije žena te se navodi kako ono „označava sva djela rodno utemeljenog nasilja koja imaju za posljedicu ili će vjerojatno imati za posljedicu tjelesnu, seksualnu, psihičku ili ekonomsku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim djelima, prisilu ili namjerno oduzimanje slobode, bilo da se pojavljuju u javnom ili privatnom životu” (Konvencija vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, str. 29). U Konvenciji se nasilje nad ženama također dovodi u izravnu povezanost s nasiljem nad djecom, pri čemu se poziva na istraživanja koja to potvrđuju te na traume koje svjedočenje nasilju u obitelji ostavlja na djecu (Konvencija vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, 2014). Uzimajući u obzir sve ove činjenice te statistiku obiteljskog nasilja u Republici Hrvatskoj, prikazivanje fotografije na kojoj je vidljiv oblik fizičkog kažnjavanja djevojčice te izdvajanje teksta koji stavlja pozitivno svjetlo na nasilje u braku u jednom školskom udžbeniku, uvelike je neprimjereno i doprinosi već ionako ugroženome položaju žena u tome smislu.

Graf 3.



6.5. Prikaz sadržaja koji tematiziraju rod i seksualnost

U analiziranim udžbenicima rod i seksualnost tematiziraju se samo u udžbenicima za 7. i 8. razred. U tome smislu, svi sadržaji koji tematiziraju navedene teme analizirani su, odnosno kritički interpretirani. Kada govorimo o rodu, rodni identitet se u udžbenicima izjednačava s biološkim spolom, odnosno definira se kao „muško i žensko” u više navrata. „Svatko, muško i žensko, treba prepoznati i prihvatiti svoj spolni identitet” (*Ukorak s Isusom*, udžbenik za 8. razred, str. 17). Unatoč tome što ovakvo shvaćanje roda i spola, odnosno rodnog i spolnog identiteta nije u skladu s Istanbulsom konvencijom koja jasno navodi razlike između ta dva pojma te nije u skladu sa Zakonom o suzbijanju diskriminacije, koji također razlikuje diskriminaciju prema spolu i diskriminaciju prema rodnome identitetu, ovakvo shvaćanje roda i spola u skladu je s biblijskim sadržajem i biblijskim citatima na koje se udžbenici referiraju, stoga nije iznenađujuće niti u potpunosti neprihvatljivo u udžbenicima katoličkog vjeronauka. Sadržaji u udžbenicima koji se bave ljudskom seksualnošću nastavljaju u istome tonu te se ljudska seksualnost poima poprilično konzervativno, isključivo kao produkt ljubavi i braka te u svrhu rađanja djece. „Spolnost se živi u bračnoj ljubavi i vjernosti dvoje supružnika. Ona je u službi ljubavi i rađanja djece. Sve što se tome protivi jest protiv šeste božje zapovijedi” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 81). Nadalje, u udžbeniku za 7. razred seksualna sloboda tematizira se u poglavlju „Zlouporaba ljudske spolnosti” u kontekstu nečeg negativnog. U tome se poglavlju seksualni odnosi koji nisu direktno vezani uz brak ili rađanje definiraju kao „bludnost”, preciznije kao „svaku neurednu želju za spolnim užitkom koja se traži radi samoga sebe, a isključuje ljubav i rađanje” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 81). U udžbeniku za 8. razred se učenike i učenice ukratko podsjeća na spomenuti sadržaj pitanjem „Sjećaš li se različitih zlouporaba ljudske spolnosti koje se protive Božjem naumu?” (*Ukorak s Isusom*, udžbenik za 8. razred, str. 18) No, u poglavlju „Zlouporaba spolnosti” odlazi se i u sferu diskriminacije, jer se kao „najčešći grijesi bludnosti” navode „blud, masturbacija, pornografija, prostitucija, homoseksualnost, pedofilija i silovanje” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 81). Osim što je homoseksualnost navedena kao grijeh uz zločine poput pedofilije i silovanja, što je već samo po sebi diskriminirajuće, u nastavku se teksta homoseksualnost definira kao „spolno sjedinjenje između osoba istog spola” te se navodi kako „osoba ne mora biti kriva što ima homoseksualnu sklonost i zato ju ne smijemo osuđivati, no ona se treba

suzdržavati od homoseksualne prakse i živjeti spolnu čistoću” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 81). Unatoč tome što se u udžbenicima poziva na neosuđivanje homoseksualnih osoba, ipak ih se osuđuje jer se homoseksualnost definira kao grijeh te se osobe poziva na suzdržavanje od „homoseksualne prakse” čime se implicira da je homoseksualnost nešto loše. U udžbeniku za 7. razred obrađuje se i tema prekida trudnoće, odnosno pobačaja, također u negativnome kontekstu. U tekstu unutar teme „Ne ubij” u spomenutom udžbeniku, autori i autorice pobačaj navode uz zločine poput izravnog i hotimičnog ubojstva, otmice i mučenja te mnogih drugih oblika nasilja. Slično se događa i u udžbeniku za 8. razred, u kojemu se pobačaj spominje kao prvi od „mnogih oblika nasilja i odbacivanja života” (*Ukorak s Isusom*, udžbenik za 8. razred, str. 143-144) među kojima su i seksualno nasilje i trgovina ljudima. U oba udžbenika se negira pravo žene na izbor u kontekstu prekida trudnoće, konkretnije u udžbeniku za 7. razred se navodi kako je „Pravo djeteta na život uvijek ispred prava žene na izbor hoće li ili ne roditi dijete” (*Neka je Bog prvi*, udžbenik za 7. razred, str. 79), a u udžbeniku za 8. razred učenike i učenice se poziva na odbacivanje prava na izbor; „Ne nasjedaj na medijske napise „o pravu na izbor” kada čovjek preuzima na sebe ono što je Božje. Budi uvijek na strani života, brani ga i štiti od začeca do prirodne smrti” (*Ukorak s Isusom*, udžbenik za 8. razred, str. 144). Naime, iako je poznato koje stavove zastupa katolička crkva po pitanju pobačaja, Republika Hrvatska i dalje ima Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (2009) u kojemu se prekid trudnoće definira kao „medicinski zahvat” koji se smije izvršiti u roku od 10 tjedana od dana začeca, a nakon toga po odobrenju komisije pod uvjetima utvrđenima Zakonom (Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, 2009, članak 15). Nadalje, u istome se zakonu navodi kako se prekid trudnoće ne smije izvršiti u slučaju „kad se utvrdi da bi zahvat mogao teže narušiti zdravlje žene” (Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, 2009, članak 16) te kako se prekid trudnoće vrši „na zahtjev trudne žene” (Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, 2009, članak 18). Unatoč tome što se u Zakonu pobačaj definira kao pravo žene na prekid trudnoće, udžbenici pobačaj definiraju kao čin ubojstva ili oblik težeg nasilja. Prema svemu navedenom, može se zaključiti kako su udžbenici svim spomenutim temama pristupili poprilično konzervativno, pritom se primarno vodeći stavovima katoličke crkve,

ali u pojedinim dijelovima to prelazi u diskriminaciju, pogotovo kada se radi o LGBTQ populaciji te reproduktivnim ženskim pravima.

7. Rasprava

Analiza rodne ravnopravnosti u udžbenicima katoličkog vjeronauka za osnovnu školu pokazala je kako udžbenici katoličkog vjeronauka za osnovnu školu nisu utemeljeni na načelu rodne ravnopravnosti te je potvrdila rezultate ranijih istraživanja koji idu u prilog istome zaključku. Unatoč tome što je Udžbeničkim standardom jasno propisano kako svaki školski udžbenik mora sadržavati „jednaki omjer ilustracija likova obaju spolova” te „služenje imenicama obaju rodova” (Udžbenički standard, 2.4.(e)), rezultati ove analize pokazali su veliki nesrazmjer u zastupljenosti spolova na slikama, a služenje rodno osjetljivim jezikom je u tekstovima neznatno. Isto tako, Zakon o ravnopravnosti spolova nalaže kako obrazovni sadržaji „trebaju promicati nediskriminacijska znanja o ženama i muškarcima, uklanjati neravnopravnost spolova i rodni stereotipa u obrazovanju na svim razinama, kao i uvažavati rodne aspekte u svim obrazovnim područjima” (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2008, članak 14(3)), a u analiziranim udžbenicima likovi, posebice ženski likovi, podliježu rodnim ulogama i rodnim stereotipima, što doprinosi daljnjoj neravnopravnosti spolova i rodnim stereotipima u obrazovanju. Ženskim likovima se pripisuju osobine poput brižna, požrtvovna i nježna, a uloge ženskih likova koje prevladavaju su uloga brige o djeci i uloga obavljanja kućanskih poslova. U prikazima obitelji u analiziranim udžbenicima dominira hetero-normativnost, odnosno dominiraju prikazi tradicionalne strukture obitelji, *majka, otac i dijete/djeca*. Pritom se u udžbenicima naglašava odnos majke i djeteta, iz čega se opet može vidjeti kako se briga o djeci u udžbenicima dominantno pripisuje ženama. Važno je i za spomenuti kako se u jednome primjeru fizičko kažnjavanje djeteta prikazuje kao prihvatljiva odgojna mjera, što nije u skladu s Konvencijom o pravima djeteta. Nadalje, udžbenici temama poput seksualnosti pristupaju vrlo konzervativno te u nekim dijelovima i diskriminirajuće, pri čemu se stavovi katoličke crkve prezentiraju kao činjenice i poziva se učenike i učenice na slaganje s prezentiranim stavovima. Unatoč tome što su stavovi katoličke crkve poznati i bilo je za očekivati da u katoličkim udžbenicima neće dominirati moderan pristup u tematiziranju ljudske seksualnosti te primjerice razlici između roda i spola, ipak se od školskih udžbenika očekivala određena politička korektnost po pitanju obrade analiziranih aspekata te barem poštivanje zakona i službenih dokumenata

Republike Hrvatske. Bez obzira na stavove katoličke crkve, udžbenici katoličkog vjeronauka i dalje su školski udžbenici te bi se kao takvi trebali temeljiti na hrvatskim zakonima i službenim dokumentima. Rezultati ovoga istraživanja mogu poslužiti kao poticaj za daljnje razmišljanje o provedbi rodne ravnopravnosti u praksi, posebice u kontekstu odgoja i obrazovanja, te ponajviše u kontekstu školskih udžbenika koji su temeljni materijal u učenju i poučavanju.

8. Zaključak

Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi temelje li se udžbenici katoličkog vjeronauka na načelu rodne ravnopravnosti. Cilj istraživanja je kao takav ostvaren te su rezultati ovog istraživanja pokazali kako se udžbenici uvelike ne temelje na načelu rodne ravnopravnosti. Međutim, prošireni, općeniti cilj ovog istraživanja bio je doprinijeti daljnjem shvaćanju važnosti zastupljenosti rodne ravnopravnosti u odgoju i obrazovanju. U tome smislu, ovo istraživanje ima valjane temelje za ostvarivanje tog cilja, no ima i svoja jasna ograničenja i prostor za napredak. Metoda analize sadržaja vrlo je sveobuhvatna metoda, kojom se vrlo detaljno i kvalitetno može analizirati određeni sadržaj, no isto tako njezini rezultati ovise i početnim procjenama istraživača/istraživačice. Primjerice, slažući se s autorom Krippendorffom (2004) odabrala sam kombinaciju kvantitativne i kvalitativne istraživačke metode. Odlučila sam koristiti obje istraživačke metode jer sam smatrala da je važno pristupiti sadržaju na različite načine, kako bi rezultati imali veću težinu i kako bi mogli postaviti što više implikacija za daljnja istraživanja. Nakon provedbe ove analize, osvijestila sam kako obje metode imaju svoje prednosti i nedostatke. Naime, u određivanju jedinica analize, sama sam procijenila koji ću sadržaj odrediti kao zadani kriterij analize te se statistika temeljila upravo na tom kriteriju. Primjerice, u analizi sam isključila biblijski sadržaj, koji čini jako puno dijela sadržaja ovih udžbenika. Navedeno sam učinila ponajviše jer mi je cilj bio analizirati teme koje se fokusiraju na „obične” ljude i analizirati „obične” ljudske figure. No, svjesna sam kako bi uključivanjem biblijskih sadržaja u analizu rezultati možda bili ponešto drugačiji, ali jednako valjani i vrijedni pažnje. Isto tako, u određivanju kategorija analize, nakon nekoliko ponavljanja analize pojedinog aspekta, odlučila sam mijenjati, odnosno pridodati određene kategorije analize za određeni analizirani aspekt. Primjerice, za rodnu osjetljivost jezika početnim trima kategorijama nadodala sam kombinacije kategorija, dok sam za zastupljenost spolova dodala kategoriju *muški i ženski spol zajedno*. Moja procjena je bila da će time

rezultati biti precizniji, konkretniji, pravedniji i transparentniji, no isto tako sam svjesna da je i to dio moje osobne procjene te da bi na temelju drugačije procjene kategorija rezultati možda bili drugačiji, a opet jednako valjani i vrijedni. Nadalje, iako su kritičke interpretacije sadržaja u ovome istraživanju utemeljene na literaturi te hrvatskim zakonima i službenim dokumentima, svjesna sam da je u takvim interpretacijama prisutna i određena doza subjektivnosti, odnosno implicitna pedagogija istraživača/istraživačice. U tome smislu, smatram kako svaka istraživačka metoda ima svoje prednosti i nedostatke te da je vrlo važno da mi kao istraživači i istraživačice budemo svjesni toga prilikom pristupanja određenoj metodi/metodama te prilikom uporabe te/tih metode/a. Sa sviješću o mogućim nedostacima i ograničenjima ovog istraživanja, smatram kako je ovo istraživanje odrađeno s velikom predanošću i udubljenosti u analizirani sadržaj, ponavljajućim analizama istog sadržaja dok rezultati nisu odavali potpunu transparentnost, te ponajprije sa željom za doprinosom rodnoj ravnopravnosti, pedagogiji kao znanosti te odgoju i obrazovanju u Republici Hrvatskoj. U tome smislu, ovo istraživanje ostvarilo je svoju željenu svrhu te može služiti kao poticaj za daljnja istraživanja u ovome kontekstu.

9. Literatura

- Baranović, B. (2000) *Slika žene u udžbenicima književnosti*. Zagreb: IDIZ
- Baranović, B., Doolan, K., Jugović, I. (2010) Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive? *Sociologija i prostor*, 48 (2), str. 349-374.
- Blažić, A. (2016), *Rodna (ne)ravnopravnost u obrazovanju*. Završni rad. Rijeka: Sveučilišni preddiplomski jednopredmetni studij pedagogije.
- Borić, R. (ur.) (2007) *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf
- Đorić G., Obradović-Tošić T., Žunić N. (2010), *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje*. Beograd: UNDP.
- Đuričić Gnjatović, M. (2017), *Rodni stereotipi u udžbenicima za španski kao strani jezik za adolescente i mlade u obrazovnom sistemu Srbije*. Izvorni znanstveni rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Europska komisija (2020) *Strategija za rodnu ravnopravnost od 2020. do 2025.* Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Europska%20unija/Strategija%20za%20rodnu%20ravnopravnost%202020.%E2%80%932025.pdf>
- Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Dostupno na: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/KONVENCIJA_ZA_ZASTITU_LJUDSKIH_PRAVA_I_TEMELJNIH_SLOBODA_s_izmjenama_i_dopunama_iz_PROTOKOLA_br._15.pdf
- Jagić, N. (2016), *Analiza diskursa udžbenika iz sociologije za srednje škole: Feministička perspektiva*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju. Dostupno na: https://www.crnakutija.babe.hr/attach/_k/konvencija_protiv_diskr_u_odg_i_obr-1.pdf

Krippendorff, K. (2004) *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage Publications.

Kušević, B. (2017), Nacrtajte mi jednu idealnu obitelj.. Hegemonijske konstrukcije idealne obitelji u crtežima studenata pedagogije. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, vol. 66, no. 3, str. 309-326.

Maroević Kulaga, J. (2012) Rodna osjetljivost u katoličkom dječjem mjesečniku *Mali koncil. Život i škola*, br. 28 (2/2012.), god. 58., str. 83. – 107.

Martinović, B. (2018) Analiza srednjoškolskih udžbenika za Likovnu umjetnost – feministička perspektiva. U: *Komunikacija i interakcija umjetnosti i pedagogije*. Osijek: Umjetnička akademija u Osijeku, str. 237-251.

Narodne novine (2008) Zakon o ravnopravnosti spolova. Zagreb: Narodne novine d.d., br. 82. Dostupno na: <http://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>

Narodne novine (2008) Zakon o suzbijanju diskriminacije. Zagreb: Narodne novine d.d., br. 85. Dostupno na: <http://www.zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije>

Narodne novine (2018) Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. Zagreb: Narodne novine d.d., br. 116. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/1747/Zakon-o-udžbenicima-i-drugim-obrazovnim-materijalima-za-osnovnu-i-srednju-školu>

Narodne novine (2013) Udžbenički standard. Zagreb: Narodne novine d.d., br. 65. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/cms.htm?id=14401>

Narodne novine (2019) Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. Zagreb: Narodne novine d.d., br. 9. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/cms.htm?id=38669>

Nikolić, A. (2017) *Prilog rodnoj jednakosti u obrazovanju: Kriička analiza udžbenika prirode i društva*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Novak, M., Sipina, B. (2020) *Učitelju, gdje stanuješ?* Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Novak, M., Sipina, B. (2021) *Biram slobodu*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Pažin, I., Pavlović, A., Džambo Šporec M. (2021) *U ljubavi i pomirenju*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Pažin, I., Pavlović, A., Džambo Šporec M. (2021) *Darovi vjere i zajedništva*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Periš, J., Šimić, M., Perčić, I. (2021) *Neka je Bog prvi*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Periš, J., Šimić, M., Perčić, I. (2022) *Ukorak s Isusom*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Petković, T., Šimunović, J., Lipovac, S. (2020) *U Božjoj ljubavi 1*. Zagreb: Glas Koncila.

Petković, T., Šimunović, J., Lipovac, S. (2020) *U prijateljstvu s Bogom 2*. Zagreb: Glas Koncila

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2012) *Istraživanje: rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole*. Dostupno na: <http://www.prs.hr/index.php/analize-i-istrazivanja/obrazovanje/718-istrazivanje-rodni-aspekt-u-udzbenicima-vjeronauka-za-osnovne-i-srednje-skole-izvjesce-2012> [1.7.2023.]

Ruiz-Cecilia, R.; Guijarro-Ojeda, J.R.; Marín-Macías, C. Analysis of Heteronormativity and Gender Roles in EFL Textbooks. *Sustainability* 2021, 13, 220. <https://doi.org/10.3390/su13010220>

Terminologija [online]. Zagreb: Udruga Dugine obitelji. Dostupno na: <https://www.dugineobitelji.com/terminologija/>

UN (1948) Opća deklaracija o ljudskim pravima. Dostupno na: http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf

Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH (2009) UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/UN%20Konvencija%20o%20uklanjanju%20svih%20oblika%20diskriminacije%20%C5%BEena_%203%20izdanje.pdf

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske (2023) Nacionalni plan za ravnopravnost spolova za razdoblje do 2027. godine. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Nacionalni%20plan%20za%20RS%20do%202027.pdf>

Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava. Dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/konvencija-437/437>

Ustav Republike Hrvatske. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

Vijeće Europe (2014) Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Dostupno na:

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/images/pdf/Publikacija%20Konvencija%20Vije%C4%87a%20Europe%20o%20sprečavanju%20i%20borbi%20protiv%20nasilja%20nad%20%C5%97enama%20i%20nasilja%20u%20obitelji.pdf>

Vijeće Europe (2018) Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe od 2018. do 2023. Dostupno na:

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Vije%C4%87e%20Europe/2018/Strategija%20za%20ravnopravnost%20spolova%20VE%202018-2023.pdf>

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (2009). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/2475/Zakon-o-zdravstvenim-mjerama-za-ostvarivanje-prava-na-slobodno-odlu%C4%8Divanje-o-ra%C4%91anju-djece>